

Quaderns de Construcció de Pau

La regió autònoma del Kurdistan: risks i reptes per a la pau

Núria Tomàs
Ana Villellas

Juliol 2009

Quaderns de Construcció de Pau és una publicació de l'Escola de Cultura de Pau que té l'objectiu de difondre i apropar al públic interessat les investigacions que es duen a terme en aquesta institució en l'àmbit de la construcció de la pau. Els quaderns d'investigació seguiran tres línies de treball fonamentals. En primer lloc s'oferiran documents d'anàlisi sobre diferents temes d'actualitat, aportant reflexions de caràcter acadèmic. En segon lloc, s'elaboraran documents en els que es formularan propostes que facilitin la intervenció dels actors implicats en els diferents àmbits de la construcció de la pau. Finalment s'elaboraran monogràfics d'anàlisi de conflictes armats, tensions, processos de pau o processos de rehabilitació postbèl·lica que estan tenint lloc actualment fruit de l'anàlisi sobre el terreny del personal investigador de l'Escola de Cultura de Pau.

ÍNDEX

1. Introducció	5
2. La regió autònoma del Kurdistan en el marc iraquià: riscos de conflicte i reptes per a la pau	7
2.1. Bagdad-Arbil: unes relacions difícils	7
2.2. Els «territoris en disputa»: un terreny fèrtil per al conflicte	9
2.3. La construcció de la pau enmig de la violència quotidiana	12
3. Conflictivitat i reptes interns de la regió autònoma del Kurdistan	13
3.1. El control de l'espai polític com a motor de tensió	14
3.2. Cap a un horitzó dels drets humans	16
3.3. La mirada de gènere: el repte d'una pau inclusiva	17
3.4. El camí cap a la pau: ponts i diàleg social	19
4. Conclusions	20
Bibliografia	23
Escola de Cultura de Pau (UAB)	25

RESUM

Des de la fi del règim de Saddam Hussein l'any 2003, la regió autònoma del Kurdistan afronta reptes nombrosos per a la construcció i la consolidació d'una pau duradora. Alguns d'aquests reptes estan vinculats al llegat de violència organitzada i massiva que va deixar aquest règim. Així mateix, n'hi ha de relacionats amb les qüestions pendents d'un passat recent marcat també per un conflicte armat intern entre les faccions kurdes. Una altra mena de reptes, complexos per la manca d'acords que els envolta, tenen a veure amb el nou escenari posterior a 2003: d'una banda, els temes relacionats amb el nou marc constitucional iraquiana, especialment la determinació de l'estatus dels anomenats «territoris en disputa», juntament amb la resolució de les tensions sorgides en la relació Bagdad-Arbil; d'altra banda, qüestions internes de la regió autònoma del Kurdistan vinculades al seu procés de normalització política i social, especialment quant a governabilitat i participació, drets humans i dimensió de gènere. Si bé les pautes i els riscos de violència són diferents en uns casos i uns altres, es tracta de reptes fonamentals per promoure la pau en una regió, la del Kurdistan, que oscil·la entre l'herència i el cansament social de la violència.¹

¹ Aquest informe és producte d'una missió exploratòria a la regió autònoma del Kurdistan iraquiana, al maig de 2009, en què es va entrevistar un espectre ampli d'actors locals i internacionals de l'àmbit polític i social. Per petició expressa de les persones entrevistades, no conté citacions. La responsabilitat quant al contingut d'aquest informe correspon exclusivament a les autores, que volen agrair a totes les persones entrevistades les seves aportacions. Núria Tomàs i Ana Vilellas són investigadores del Programa de Conflictes i Construcció de Pau de l'Escola de Cultura de Pau (Universitat Autònoma de Barcelona).

1. Introducció

La fi del règim de Saddam Hussein l'any 2003 va significar molts canvis per a la regió autònoma del Kurdistan. Des de 1991, aquesta zona havia gaudit d'una autonomia de facto, després que se li atorgués protecció a partir de l'exclusió aèria fixada pel paral·lel 36. La intervenció militar de la coalició internacional el 2003 va constituir un nou punt d'inflexió: per primer cop, els governants kurds van participar en el govern central i es féu visible el passat de repressió sofert per la població kurda durant dècades. La brutalitat del règim del partit Baas fou de tal magnitud que encara en són palpables les conseqüències físiques i socials. La utilització d'armament químic contra la població de Halabja el 1988, on van arribar a morir 5.000 persones en un dia, fou l'episodi més tràgic de l'estratègia d'aniquilació del poble kurd engegada per Saddam Hussein.

Mentre el Govern Regional del Kurdistan (KRG, en les seves sigles en anglès) encapçalava aquesta nova etapa per a la regió, l'any 2003 va començar un conflicte de grans proporcions a la resta de l'Iraq, enormement letal, que va sumir el país en una espiral de violència. Des d'aleshores, als atacs contra la presència militar nord-americana, s'hi han afegit els atemptats contra membres de les comunitats xiïtes i sunnites, i posteriorment contra la comunitat cristiana. Paral·lelament, hi ha hagut l'acció d'al-Qaida, l'activitat «contrainsurgent» de l'exèrcit iraquí i les forces internacionals, i multitud d'elements desestabilitzadors. Tot plegat ha generat una de les crisis humanitàries més grans del món: més de dos milions de persones han hagut de refugiar-se en altres països, principalment a Síria i a Jordània, i dos milions més han fugit a altres zones del país. La regió del Kurdistan ha estat un punt d'arribada important.

En aquest context de violència extrema, la situació a la regió autònoma del Kurdistan es considera enormement positiva. D'entrada, des d'un punt de vista de seguretat: al llarg dels últims sis anys gairebé no hi ha hagut atemptats, i el darrer fou el 2007. Així mateix, el país ha avançat vers la superació del seu propi passat violent, incloent una guerra civil durant els anys noranta que va deixar ferides encara no tancades del tot. En aquell temps, el país es va dividir físicament en dues meitats, i l'estructura administrativo-institucional es va repartir entre els dos grans partits i parts contendents, el PUK i el KDP.

En l'entorn actual de violència al conjunt de l'Iraq, els esforços de les autoritats s'han centrat, d'una banda, a garantir-ne la seguretat militar, però també a intentar convertir la regió autònoma del Kurdistan en una zona pròspera socialment i econòmicament, construir-hi un corpus legislatiu propi, desenvolupar-ne les institucions, mantenir-ne l'autonomia adquirida des de 1991, i negociar amb Bagdad tots els assumptes d'interès per a la regió. Tanmateix, les relacions amb el poder central no han estat fàcils: el desacord sobre el grau de federalisme del nou estat iraquí i l'encaix de la regió autònoma del Kurdistan dins l'Iraq, el litigi sobre la distribució dels ingressos derivats de la riquesa del país i, sobretot, les controvèrsies quant a la gestió de les quantitats ingents de petroli que hi ha sota el sòl iraquí són assumptes que han generat tensió darrerament. Encara han estat més problemàtiques, però, les controvèrsies entorn dels anomenats «territoris en disputa».²

La situació en aquesta franja de territori, que s'estén des de Síria fins a l'Iran al llarg dels límits meridionals de la regió autònoma del Kurdistan i que inclou ciutats com Kirkuk, aglutina l'essència de la tensió passada i present entre kurds i àrabs. La situació d'aquests territoris, escenari de les polítiques d'arabització del règim de Saddam Hussein seguides per l'expulsió de la població kurda, constitueix l'eix principal d'una tensió creixent entre el govern del Kurdistan i el poder central a Bagdad, juntament amb altres actors interns i externs. Les autoritats kurdes exigeixen definir l'estatus d'aquestes zones en el marc de la Constitució de

² En aquest informe s'utilitzarà la fórmula «territoris en disputa», atès que és la més emprada, si bé entre cometes, perquè la mateixa denominació és objecte de desacord.

2005, però fins avui múltiples factors ho han impossibilitat, fins al punt que ha transcorregut un any i mig del termini límit per a la celebració d'un referèndum, sense perspectives que es convoqui.

Ha augmentat la tensió a les «zones en disputa»; avui dia, àrees com Mossul o Kirkuk són un dels punts més conflictius de l'Iraq i fins i tot de l'Orient Mitjà. Els perills associats corresponen a tres riscos: que la violència continuï in *crescendo*, que traspassi la regió autònoma del Kurdistan, fins ara tranquil·la, i que alguns actors aprofitin la retirada prevista de les tropes nord-americanes per posar en pràctica les seves agendes de forma unilateral i violenta, tant en aquestes zones com al conjunt del país. Les amenaces per als habitants d'aquestes zones són tal letals que molts han hagut de fugir. Pel que fa a la coexistència, la polarització entre grups religiosos i ètnics al conjunt del país ha incrementat el sentiment de pertinença i lleialtat al grup per sobre de qualsevol marc de ciutadania, la qual cosa ha contribuït a inflamar la tensió.

A part de la violència oberta als «territoris en disputa», la regió autònoma del Kurdistan també ha estat l'escenari de bombardejos, procedents de Turquia i de l'Iran, amb l'objectiu de combatre les bases dels grups armats kurds instal·lats en aquest espai. Si bé les conseqüències d'aquests atacs no són menyspreables, el seu poder desestabilitzador a la regió del Kurdistan ha estat limitat, sobretot en el marc de les relacions econòmiques creixents del KRG amb Turquia; sembla que totes dues parts han optat per donar prioritat a una entesa estratègica, per sobre de la confrontació. La sortida del primer barril de petroli des de la regió autònoma del Kurdistan cap al port turc de Ceyhan, l'1 de juny de 2009, il·lustra aquesta nova etapa de relacions entre veïns.

Més enllà de les amenaces a la seguretat, la situació als «territoris en disputa» i l'abast final de l'encaix de la regió autònoma del Kurdistan dins un Iraq

encara en procés de configuració, els reptes als quals s'enfronta internament la regió del Kurdistan són nombrosos. En termes de governabilitat i participació, la manca d'aplicació plena d'un estat de dret o el desenvolupament limitat de la societat civil encara constitueixen dèficits democràtics. D'altra banda, encara cal fer front al repte de millorar la situació dels drets humans i els drets de les dones. Quant al benestar social, la manca d'avenços, o fins i tot el retrocés, en els estàndards de vida de bona part de la població (que viu amb poques hores diàries d'electricitat, sense aigua corrent, i amb dificultats per fer front a l'augment del cost de la vida i als salaris baixos) també constitueix un dels elements principals per abordar. Tot i així, en aquest escenari de desafiaments, la regió afronta el futur amb optimisme i lluita per consolidar els èxits assolits. A tall d'exemple, és remarcable la institucionalització del discurs dels drets humans, amb avenços per posar-lo en pràctica.

Aquest treball pretén identificar els riscos i els reptes als quals s'enfronta la regió del Kurdistan iraquiana en el moment actual, aportant-hi una mirada de construcció de pau i incorporant la perspectiva de gènere a l'anàlisi. L'informe s'estructura en dues parts: en primer lloc (apartat 2), s'hi aborda l'eix de conflictivitat entre el govern kurd i el govern central, i la materialització d'aquest enfrontament en els «territoris en disputa», amb una anàlisi dels factors de la tensió; en segon lloc (apartat 3), s'examinen els elements de tensió vinculats a la dimensió pròpiament interna de la regió autònoma del Kurdistan, incloent els reptes en l'àmbit de la participació política, els drets humans i la situació de les dones. Així mateix, en cadascun d'aquests apartats es tracten elements que podrien contribuir a consolidar una pau sostenible i duradora, juntament amb iniciatives en aquesta direcció que molts actors estan emprenent a la zona, si bé d'una manera encara minoritària i fragmentada.

2. La regió autònoma del Kurdistan en el marc iraquiana: riscos de conflicte i reptes per a la pau

La primera característica definitiva de la regió autònoma del Kurdistan és que, malgrat la conflictivitat extrema en què s'ha sumit l'Iraq des de 2003 —amb xifres de morts mensuals que l'any 2006 van assolir les 3.000 persones—, el territori del Kurdistan s'ha mantingut pràcticament al marge de la violència. Els forts controls de seguretat imposats per les autoritats a l'entrada i a l'interior del territori kurd, juntament amb l'eficàcia i lleialtat dels *peshmerga*, i la col·laboració ciutadana per evitar els atacs són alguns dels factors explicatius que s'esmenten sovint.

Per analitzar la conflictivitat de la situació i avaluar els riscos que augmenti, arribi a traspasar les fronteres o s'origini un nou conflicte, cal abordar dues qüestions: en primer lloc, la tensió política entre la classe política kurda i els seus veïns àrabs de l'Iraq; en segon lloc, la situació dels «territoris en disputa». En aquestes zones, l'augment de la violència, l'increment dels missatges agressius al respecte i el caràcter dels elements en joc generen un risc de conflicte que no s'ha de menysprear. La primera part (apartat 2.1) permet contextualitzar la tensió actual, mentre que la segona (apartat 2.2) il·lustra el terreny de batalla en què aquesta tensió es desenvolupa. En un darrer apartat (2.3), s'hi tractaran elements de construcció de pau rellevants per a la tensió abordada.

2.1. Bagdad-Arbil: unes relacions difícils

La tensió entre el poder polític a Arbil, capital del Kurdistan iraquiana, i Bagdad, capital de l'estat, ha augmentat darrerament. Tant la retòrica bel·licista utilitzada com els incidents sobre el terreny han fet témer un conflicte de proporcions superiors que pugui afegir-se a la situació a la resta del país, ja per si mateixa delicada. Les relacions difícils entre els dos poders, repletes d'elements tangibles, però també de suspicàcies menys tangibles, constitueixen actualment l'eix principal de conflictivitat vinculat al Kurdistan.

Actualment, les relacions entre la classe política kurda i l'àrab a Bagdad es defineixen sota dos prismes: el de la decepció i el de la desconfiança. La decepció prové essencialment de la part kurda; la desconfiança, és bàsicament mútua. Al llarg de la història, la convivència entre aquestes dues poblacions no ha estat fàcil. Després de diversos enfrontaments durant el s. XX, el passat, encara molt recent, d'intent d'aniquilació del poble kurd per part del poder central àrab encara pesa en els contactes entre aquestes comunitats. El retrat de Mustafà Barzani, el pare del

mandatari kurd actual, que va lluitar contra l'exèrcit iraquiana, domina pràcticament tots els espais públics i privats del Kurdistan, i constitueix un bon indicador del record continu d'aquest passat.

Els esdeveniments de 2003 van marcar un punt d'inflexió, quan els dirigents kurds van participar en el disseny del nou Iraq. En aquest moment neix un dels retrets principals de les autoritats kurdes quant a la situació actual. Consideren que van invertir molts esforços a participar en el nou marc, amb l'expectativa de poder construir conjuntament un estat democràtic; al·leguen, però, que Bagdad està responenent de forma autoritària a aquesta col·laboració, una col·laboració que, segons el seu parer, no ha reportat els beneficis esperats per a la regió del Kurdistan. En aquest sentit, cada cop és més habitual sentir la comparació de la figura del primer ministre iraquiana actual, Nuri al-Maliki, amb la de l'exdictador Saddam Hussein. Així mateix, fets com l'enviament de tancs, a l'agost de 2008, a la zona en disputa de Khanaqin, al nord-est de Bagdad, s'utilitzen com a argument per corroborar la que es considera una actitud despòtica i agressiva de l'Estat central. Les autoritats del Kurdistan afirmen que Bagdad ha tractat els kurds injustament, i fins i tot esmenten que, després de la caiguda de Saddam Hussein, van donar suport a Nuri al-Maliki en retornar de l'exili. Segons Arbil, la participació kurda en la governabilitat de l'Iraq mereixia un tracte millor en molts elements que avui dia són objecte de tensió i disputa.

Els greuges més tangibles manifestats per les autoritats kurdes quant a l'actitud de Bagdad són nombrosos. D'una banda, es refereixen a la política del govern central consistent a endarrerir el lliurament del pressupost acordat, o a no respectar-ne l'import íntegre. D'altra banda, al·ludeixen a la no-acceptació de representació diplomàtica del KRG als fòrums internacionals en què participa l'Iraq, i critiquen el fet que s'ignorin figures kurdes com el cap de l'Estat Major de l'exèrcit iraquiana. Així mateix, encara hi ha desacord quant a la presència i la inclusió dels *peshmerga* a l'exèrcit del país. Ara bé, una de les controvèrsies més grans entre el poder central i Arbil té a veure amb el petroli. La decisió del KRG de concedir llicències d'explotació a companyies va topar amb una forta oposició per part de Bagdad, que n'argumentava el caràcter inconstitucional, i va generar una discòrdia tensa entre els dos poders. Al final, els primers barrils kurds de cru van sortir recentment cap a Turquia, després que el KRG i el govern iraquiana assolissin un acord sobre l'exportació de petroli.

En les difícils relacions entre kurds i àrabs també intervenen qüestions menys tangibles. Entre els kurds, es comenta el fet que els àrabs els consideren inferiors; així mateix, constaten que, a la resta

de l'Iraq, ser «antikurd» constitueix un element unificador. A l'hora d'interpretar aquesta actitud, els mateixos kurds argumenten que hom els percep com pro occidentals, pro EUA i pro israelians.

Una de les raons de fons d'aquesta tensió, i un dels factors principals de la manca de confiança, rau, per part àrab, en la percepció habitual que la regió actual del Kurdistan persegueix la independència; per part kurda, hi ha la convicció que Bagdad pretén imposar novament un estat centralitzat. Aparentment, és en aquest punt que resideix el conflicte àrab-kurd principal, que ha marcat les negociacions polítiques recents en diversos aspectes: des del futur dels «territoris en disputa», la incorporació potencial dels quals a la regió autònoma del Kurdistan representaria, per a Bagdad, un primer pas vers la independència, fins a la negociació de la llei d'hidrocarburs i de la distribució de rendes, elements considerats crucials per garantir la viabilitat de qualsevol hipotètica entitat independent.

Els àrabs temen la independència d'una zona amb recursos naturals abundants, que des de 2003 és l'única àrea funcional del conjunt iraquiana, especialment en el marc d'un estat central enormement debilitat. Les postures oficials kurdes, en canvi, emfasitzen el desig de restar dins l'estructura federal iraquiana. Com a prova, esgrimeixen el rumb adoptat a partir de 1991, quan la zona va gaudir d'uns graus d'autonomia elevats; en aquell moment, tot i que la repressió de la població kurda per part de Saddam Hussein era molt recent, els kurds van escollir mantenir-se en el marc estatal. A més a més, el discurs kurd, subratlla que a la regió autònoma del Kurdistan no li interessa convertir-se en un estat independent, atesa la seva posició geoestratègica i la interconnectivitat creixent del món.

No obstant això, analistes entrevistats identifiquen un doble discurs sobre aquest assumpte per part de les autoritats kurdes. Segons aquests analistes, els dirigents kurds mostren cap a l'exterior el discurs de la negació de la independència com a opció; per al consum intern, però, la mantenen com a objectiu desitjable molt a llarg termini. Aquest fet contribueix a generar més desconfiança entre els àrabs i alhora planteja un escenari futur que, en tot cas, no seria assolible sota el guiatge dels governants actuals. «Per a què serveix plantejar que dintre de 100 anys el Kurdistan podria ser independent?», es qüestionen aquestes veus.

El discurs sobre el dret a la independència seria, efectivament, legítim. Ara bé, es pot plantejar si, atès el context real a curt termini, l'impacte negatiu del seu ús per a les relacions entre els kurds i els àrabs faria desitjable un canvi d'estratègia. De fet,

les mateixes fonts oficials que neguen qualsevol desig o interès per la independència reconeixen que hi ha un problema de comunicació i que la posició kurda s'hauria de transmetre de forma més clara.³

Un altre dels retrets de les autoritats kurdes és la mentalitat «forts vs. dèbils» que el govern central adopta predominantment: denuncien que Bagdad només s'apropa als kurds quan és «dèbil» i li cal assolir acords; en canvi, quan és «fort» se n'oblida. Els kurds també deploren l'aproximació en termes de majories/minories i reclamen que ells no defensen ser una majoria, sinó simplement una «nació».

Segons persones entrevistades, el passat de repressió i de sofriment kurd contribueix a alimentar la desconfiança d'aquesta comunitat, perquè, en aquest escenari, sentir-se traït és més recurrent. Cal no oblidar que la violència patida per la població kurda (si bé no exclusivament) ha generat una societat en què una majoria d'individus són víctimes de trauma. D'acord amb fonts expertes, no hi ha cap família kurda que no hagi patit un episodi traumàtic.

En aquest context, malgrat el derrocament de Saddam Hussein, el bàndol kurd denuncia la persistència d'elements baasistes amb un poder destacable al país. Entre els entrevistats, hi ha autoritats kurdes que han mostrat una gran preocupació per la solidesa de sectors pro Saddam Hussein al govern central. En el mateix sentit, algunes autoritats kurdes atribueixen la violència als «territoris en disputa» a sectors baasistes que disposen del suport de Síria⁴, la qual cosa també constitueix un signe de la desconfiança envers l'entorn àrab.

A més dels elements que hem esmentat, la tensió actual principal entre les autoritats kurdes i àrabs a Bagdad té a veure amb els «territoris en disputa». Pel que fa a aquesta qüestió, podria afirmar-se que ambdues parts han tingut actituds agressives, algunes en el pla dialèctic, d'altres en el pla militar. Un exemple paradigmàtic de l'enfrontament és el que va passar recentment a Mossul, on una llista nacionalista àrab de caràcter marcadament antikurd va vèncer les eleccions provincials sense que es tinguessin en compte els resultats de la llista kurda a l'hora de formar el govern.⁵ L'augment de la inestabilitat a la zona des d'aquell moment també reflecteix fins a quin punt és fàcil passar de la tensió política a la violència física.

3 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

4 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

5 Segons fonts governamentals kurdes, el KRG no reclama Mossul, però sí exigeix el reconeixement que almenys un terç dels seus habitants són kurds. Vegeu Los Angeles Times, In Nineveh, tensions between Iraqi kurds and arabs simmer, 23 juliol 2009, A: <<http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq-kurds23-2009jun23,0,3375847.story>>.

2.2. Els «territoris en disputa»: un terreny fèrtil per al conflicte

Els anomenats «territoris en disputa» abasten una franja de territori al sud dels límits de l'actual regió autònoma del Kurdistan, que s'estén de Síria a l'Iran. Segons un informe del Ministeri d'Assumptes Extraregionals del KRG, aquestes zones inclouen territoris dins les governacions actuals de Kirkuk, Nínive (Mossul), Diyala i Wasit (Kut). La qualificació de «disputats» deriva del fet que les seves fronteres internes, unitats administratives, recursos i població van ser objecte de canvis en el marc dels programes d'arabització que el govern central va adoptar fa dècades.⁶ Segons dades del KRG, aquests canvis van fer disminuir el nombre de població kurda a cada regió, van crear noves unitats i van transferir a colons àrabs terra pertanyent a kurds i turcmans. Per això el KRG reclama la necessitat de revertir aquelles polítiques i definir l'estatus d'aquests territoris, la qual cosa va dur les autoritats kurdes a iniciar l'any 2003 una campanya per resoldre aquesta qüestió. D'altra banda, el govern central veu amb reticència les pretensions kurdes i afirma que només es poden qualificar d'àrees «en disputa» perquè el KRG les reclama.⁷

D'aleshores ençà, els esdeveniments han evolucionat en dos nivells. En el legislatiu, s'han aprovat diversos articles sobre els «territoris en disputa». Entre ells, destaca l'article 58, de la Llei d'administració transicional de 2004, que fou absorbit posteriorment per l'article 140 de la Constitució iraquiana votada el 2005. Aquest darrer article enumera, amb certa ambigüitat, tres fases per assolir una definició final de l'estatus d'aquestes zones: «normalització», elaboració d'un cens i celebració d'un referèndum.⁸ En el pla de polítiques al terreny, diversos experts afirmen que la zona ha passat a estar progressivament controlada de facto pel KRG, si bé encara roman de iure sota el govern central. A la pràctica, això ha significat, entre altres mesures, la presència de peshmerga o forces regionals del Kurdistan. Quant a les fases previstes, tot i que la data límit fixada per la Constitució per celebrar el referèndum (31 de desembre de 2007) no es va complir, s'ha dut a terme gran part de les altres fases. Segons el govern kurd, la fase de normalització està completada i logísticament tot està preparat per al cens.⁹

Paral·lelament, a mesura que augmentava la tensió política, s'ha constatat un augment de la violència directa a les «zones en disputa». La violència s'ha manifestat de diverses formes, mitjançant atemptats continus amb bomba que han causat la mort de desenes de persones, però també assassinats i incidents nombrosos. Els dos centres conflictius principals se situen a l'àrea de Mossul, d'una banda, i a la zona de Kirkuk, de l'altra. Va ser a prop d'aquesta ciutat on, a mitjan juny, va tenir lloc l'atemptat de més magnitud dels darrers 15 mesos a tot l'Iraq, amb 70 morts i prop de 200 ferits.¹⁰

El KRG culpa Bagdad de la manca d'aplicació de l'article 140 de la Constitució i addueix que, a més a més, la majoria d'iraquians van votar la Carta Magna. Des de posicions àrabs, critiquen l'actuació del KRG, perquè consideren que des de 2003 s'ha dut a terme una política de desplaçament forçós de població àrab i de colonització organitzada de nova població kurda.¹¹ Si bé és cert que el poble iraquian va ratificar la Constitució, també ho és que aquella es va negociar i aprovar en un moment en què el balanç de forces era favorable als sectors kurds a Bagdad. Així mateix, algunes fonts consultades han afirmat que les autoritats del KRG exerceixen certa pressió indirecta perquè la població kurda retorni a les «zones en disputa».¹² Paradoxalment, mentre Arbil culpa Bagdad de la situació, hi ha sectors dins la regió autònoma del Kurdistan que culpen el KRG de no haver pressionat prou en aquest assumpte. Segons diverses opinions aplegades, incloses les de sectors pròxims al partit opositor Llista del Canvi, el govern kurd és responsable de la situació, atès que va perdre l'oportunitat d'aconseguir l'aplicació de l'article 140, des que es va aprovar el 2005.

Tant aquestes opinions com les del govern del Kurdistan parteixen del pressupòsit que, si s'apliqués l'article 140, la població escolliria l'opció de vincular-se a la regió autònoma del Kurdistan. El cens base considerat pel KRG és el de 1957, abans de l'arabització. A Kirkuk, per exemple, comptabilitza entre un 63 i un 65% de població kurda. Ara bé, es podem fer dues apreciacions sobre aquell pressupòsit. En primer lloc, sembla que el descontentament dels habitants de la zona envers el KRG és gran i creixent. A més de patir la violència de forma directa, la població considera que les seves necessitats estan desatendides. Segons diverses fonts consultades, no només manquen serveis bàsics per a la majoria de la població, sinó que part de les famílies retornades continua vivint en campaments sense un mínim de

6 Kurdistan Regional Government, Ministry of Extra Regional Affairs. *Report on the Administrative Changes in Kirkuk and the Disputed Regions*, 2009.

7 International Crisis Group, *Iraq and the Kurds: resolving the Kirkuk crisis*, 19 de abril de 2007, <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4782&l=1>>.

8 L'article 140 es pot consultar a <<http://www.krg.org/eng/issues/article140.aspx>>. Per normalització, s'entén el procés consistent a revertir les polítiques d'arabització emprades en dècades anteriors. Vegeu l'informe de la nota 7.

9 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009. Segons aquesta font, el nombre de famílies àrabs que van arribar-hi amb la política d'arabització i ja han abandonat Kirkuk és 20.000. D'acord amb la mateixa font, 25.000 famílies kurdes han tornat a Kirkuk; 15.000, a Sinjar; a Khanaqin, n'hi han tornat 14.000, mentre que 1.700 famílies àrabs n'han marxat. Així mateix, al conjunt dels «territoris en disputa», s'hi poden haver cancel·lat 1.700 contractes.

10 The Washington Post, *Truck bomb kills dozens in Northern Iraq*, 21 Juny 2009. [En línia]. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/20/AR2009062000434.html>>.

11 Vegeu la nota 7.

12 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009. En concret, un analista entrevistat va manifestar que, tot i haver viscut a Erbil durant anys, el govern continuava enviant la seva ràdio periòdica de menjar assignada a Kirkuk. Segons aquesta font, malgrat haver nascut a Kirkuk i haver-ne hagut de fugir, no és lògic que, en aquestes circumstàncies, el govern pretengui que retorni a Kirkuk a instal·lar-se en campaments sense el mínim de serveis, tenint en compte que, en tot cas, hauria de ser una decisió individual lliure.

condicions. Per això, atesa la desconfiança envers el KRG, no queda clar si, en un referèndum eventual, la població es mostraria favorable a la incorporació a la regió autònoma del Kurdistan, malgrat que, en gaudir de més estabilitat, sigui una zona atractiva. En segon lloc, l'article 140 estableix el marc d'actuació i explicita l'existència de tres fases, però no en detalla aspectes crucials, com les opcions per plantejar en l'hipotètic referèndum.¹³ Aquesta ambigüitat no ha ajudat a progressar vers una solució, però obre la possibilitat de noves opcions més enllà de les dues principals, això és, que la zona passi a dependre del govern central o bé del KRG. Una tercera opció també considerada, que darrerament ha tingut una acceptació creixent entre certs sectors, preveu la creació d'una entitat autònoma a Kirkuk.¹⁴ Hi ha certs elements que ofereixen marge per a l'acord; per exemple, l'ambigüitat de l'article 140 quant a la celebració d'un referèndum, perquè permetria tant convocar un referèndum per votar les opcions possibles com per ratificar un acord polític previ. És en aquesta estratègia que la UNAMI sembla centrar-se actualment, amb la presentació del seu darrer informe.¹⁵

Pel que fa a les causes de la disputa, en destaquen dos elements principals. Segons els punts de vista, a cadascun se li dóna un èmfasi diferent. D'una banda, la problemàtica al voltant dels «territoris en disputa» es defineix com una qüestió de dignitat i de justícia històrica, i l'arrel del problema s'estableix en la política aplicada pel govern de Bagdad fa dècades. D'altra banda, altres veus afirmen que l'existència de petroli en aquesta zona constitueix el factor principal de la pugna. Els partidaris de la primera visió subratllen la necessitat de reparar el dany patit en el passat, per a la qual cosa plantegen l'aplicació de l'article 140 com a solució única i perfecta. Per als de la segona, la qüestió del petroli constitueix el factor fonamental de la disputa, vinculat a les aspiracions d'independència percebudes i a les forces centrífugues procedents d'Erbil. Segons aquest parer, una de les raons principals del conflicte és l'estimació que Kirkuk posseeix el 13% de les reserves de petroli iraquianes, element que constituïria la base econòmica principal per a una entitat futura independent o, almenys, el màxim d'autònoma.¹⁶ En contrast amb aquesta opinió, segons fonts governamentals del Kurdistan, el factor hidrocarburs no permet en cap cas explicar la posició del KRG; addueixen que l'acord existent consisteix a lliurar el petroli a Bagdad i distribuir-lo des d'allí.¹⁷ En aquests sentit,

fonts oficials constaten que la qüestió dels «territoris en disputa» s'emmarca en un problema greu de mala interpretació, que afecta tant la comunitat internacional com les ONG i els centres d'anàlisi.¹⁸

En aquest context, alguns analistes consultats per elaborar l'informe apunten la possibilitat de trobar una solució que desvinculi l'element històric i geogràfic de l'administratiu. Segons aquesta opció, el reconeixement de part de les reivindicacions kurdes (del greuge històric, de la continuïtat cultural i demogràfica, de la necessitat de reparació, etc.) no hauria de perjudicar l'assoliment d'un acord en el pla administratiu, i es podrien adoptar fórmules diferents sobre la base del consens de les parts.¹⁹

Val a dir que les parts enfrontades no es limiten al KRG i a la classe política àrab a Bagdad; la qüestió de Kirkuk i dels «territoris en disputa» engloba altres comunitats religioses i ètniques que habiten aquestes zones. A més de població kurda i àrab, hi ha turcmans i caldeu-assiris, entre d'altres. La comunitat turcmàna, especialment nombrosa en certes zones, ha mostrat sovint, a través dels seus representants polítics, postures fortament oposades als posicionaments kurds, a l'igual d'altres líders àrabs a la zona. Així mateix, cal no tractar els «territoris en disputa» com un tot, atès que la seva composició ètnico-religiosa i la seva realitat (en termes històrics o de fets sobre el terreny) difereix considerablement d'un cas a un altre. Així, hi ha zones en què es pot considerar que la població kurda és majoria, però en d'altres no. D'altra banda, s'ha de tenir en compte que Kirkuk, mosaic de les diferents comunitats, té una consideració especial, amb un caràcter simbòlic per al Kurdistan, que s'ha comparat amb Jerusalem. En el marc de la retòrica nacionalista kurda, recordem que el pare del mandatari actual, Mustafà Barzani, va referir-se a Kirkuk com el cor del Kurdistan, i va convertir-ne la recuperació en una qüestió fonamental.

Els vincles exteriors d'algunes d'aquestes comunitats han contribuït a una internacionalització progressiva de la qüestió de Kirkuk. Alguns sectors kurds han denunciat el suport que sectors de la comunitat turcmàna han rebut de Turquia; hi ha altres grups, en canvi, com alguns yazidies, que poden haver rebut el de l'Iran.²⁰ Tot plegat ha inflammat considerablement la tensió i ha fet témer un conflicte regional de proporcions superiors. La presència externa no s'ha limitat a suports procedents de països veïns, sinó que ha inclòs elements salafistes estrangers. Segons analistes consultats per a aquest informe,

13 Vegeu la nota 7.

14 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

15 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009. Vegeu International Crisis Group, *Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line*, <<http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=6207&l=1>>.

16 No obstant això, hi ha anàlisis que indiquen que els sis camps de petroli existents a Kirkuk han consumit una part important de les seves reserves inicials, per la qual cosa la seva capacitat diària actual està disminuint. Iraq Revenue Watch a International Crisis Group, *The Brewing Battle over Kirkuk*, 2006.

17 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009. Aquesta posició contrasta amb un informe del KRG que s'inicia amb una referència a l'existència

de petroli a Kirkuk. L'informe afirma que "el petroli té un paper decisiu en la determinació del futur de la regió del Kurdistan en general i de la governació de Kirkuk en particular". Kurdistan Regional Government, Ministry of Extra Regional Affairs, *Report on the Administrative Changes in Kirkuk and the Disputed Regions*, pag. 9).

18 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

19 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

20 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

la presència de grups armats iemenites, saudites o sirians, amb una ideologia islamista marcadament extremista, explica part de la violència registrada en zones determinades. Per exemple, a Mossul, segons fonts de la societat civil, aquests grups radicals armats controlen certes zones de la ciutat, i no s'hi pot fer cap actuació sense el seu consentiment. La seva ideologia es basa en la persecució de qualsevol element que pugui considerar-se infidel per a la religió musulmana, de la qual fan una interpretació rigorista.

Ara bé, cal tenir en compte que la violència als «territoris en disputa», que es manifesta en formes diverses, té un caràcter complex i multidimensional, que de vegades esdevé extremadament difús. Segons diversos analistes, hi ha la percepció que darrere la violència hi són, alhora, «tots i ningú». Tot i així, es poden identificar diversos factors que contribueixen a la violència als «territoris en disputa», si bé a l'hora d'atribuir-ne l'origen les respostes són diametralment oposades. Per a alguns, entre els quals hi ha fonts governamentals kurdes, la violència prové fonamentalment de grups de l'entorn de la xarxa al-Qaida, o bé de la suma d'aquests grups i una insurrecció baasista amb el suport de Síria. Els qui atribueixen un caràcter extern a l'origen de la violència també en destaquen la presència d'elements violents saudites o iemenites com a principal factor. A més a més, en altres casos, es responsabilitza països veïns, com ara Turquia, del suport a una de les parts enfrontades com a element de la tensió.

Per a d'altres, en canvi, la violència té un origen intern destacable. En aquest sentit, alguns analistes entrevistats han opinat que hi ha certa responsabilitat en les actuacions del KRG: la presència massiva de *peshmerga* fortament armats en un territori tan petit (per exemple, la ciutat de Kirkuk), juntament amb la de milícies d'altres comunitats (àrabs sunnites i turcmans) —si bé d'una magnitud molt menor—, hauria contribuït a inflamar la situació.²¹ Cal afegir-hi els missatges agressius que han llançat totes les parts: el president Jalal Talabani va assegurar que Kirkuk es convertiria en una tomba per a Turquia;²² al seu torn, el president Massud Barzani havia declarat a algunes fonts que estava disposat a defensar aquests territoris amb els tancs.²³ Així mateix, algunes fonts consultades també fan referència a l'interès polític dels dirigents kurds a mantenir el nivell de violència a la zona; afegeixen que s'hi està desenvolupant un conflicte entre el PUK i el KDP per controlar-la. Així mateix, el govern central ha adoptat una aproximació agressiva en els seus moviments, començant per l'entrada de tancs, a l'agost de 2008, a Khanaqin, com

Iraqiàna a Mossul, amb un fort control de l'àrea, estaria contribuint molt a inflamar la situació.²⁴

Independentment de l'autoria de la violència, cal tenir en compte que la població civil n'és sovint la víctima, i que els actes violents afecten totes les comunitats. Destaca l'onada d'atacs contra membres de la comunitat cristiana, en zones com Mossul, des de mitjan 2008, que va provocar el desplaçament de milers de persones.²⁵ La violència contra cristians s'ha mantingut, i al llarg de les darreres setmanes de maig de 2009 fou especialment alarmant l'assassinat de diverses famílies cristianes a Kirkuk d'una forma no vista anteriorment. Segons algunes fonts consultades, la percepció de proximitat entre la comunitat cristiana i els EUA podria explicar aquests assassinats. Així mateix, en un espai físic cada cop més compartimentat segons criteris sectaris, sembla que la distància entre comunitats ha augmentat. El fet que els taxistes ja es neguin a traspasar la zona de la seva comunitat n'és un indicador eloqüent.²⁶

Quant a la presència nord-americana, la retirada de les tropes de combat de les ciutats iraquianes, prevista per al 30 de juny de 2009, també fou paral·lela a un augment visible dels atacs armats. De moment no se sap com el nou escenari afectarà la situació en aquests territoris. Els analistes entrevistats apunten que l'interès escàs dels EUA per solucionar la situació a l'Iraq davant la prioritat afganesa i pakistanesa no contribuirà a desencallar el punt mort. En aquest sentit, el KRG i diversos actors kurds estan especialment preocupats pel potencial desestabilitzador de la retirada nord-americana. Tot i així, hi ha la certesa que, encara que les tropes es retirin, «els EUA no ho faran».²⁷ En aquest escenari, la UNAMI ha adquirit un protagonisme creixent quant a la qüestió dels «territoris en disputa», que s'ha materialitzat en un informe recent lliurat a les parts, en què planteja quatre escenaris possibles.²⁸

Hi ha un consens generalitzat que, com més va, més s'agreuja el problema. Ara bé, si alguns consideraven la celebració del referèndum en la data prevista una acció unilateral adoptada sense consens i susceptible de generar un conflicte obert, el fet que a aquestes alçades no s'hagi celebrat, ni n'hi hagi perspectives, també es considera un factor seriós d'enfrontament. Així mateix, des de posicions oficials kurdes s'afirma que una resolució de la qüestió dels «territoris en disputa» significaria un desbloqueig dels altres assumptes pendants.

Per totes les raons que s'han exposat, els riscos que

hem esmentat. La presència de la Policia Nacional

21 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

22 Aquestes afirmacions es referien a la posició bel·ligerant dels representants turcmans amb el suport de Turquia. Les declaracions van coincidir amb la presència de tropes turques en territori kurd per combatre el PKK al febrer de 2008.

23 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

24 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

25 The New York Times, *Iraqi christians flee Mosul in the wake of attacks*, 14 Octubre 2008. <http://www.nytimes.com/2008/10/15/world/middleeast/15iraq.html>.

26 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

27 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

28 International Crisis Group, *Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line*, 2009. <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=6207&l=1>.

augmenti la conflictivitat semblen evidents. Per evitar-la, seria desitjable, d'entrada, reduir la retòrica agressiva utilitzada darrerament, buscar consensos, i iniciar urgentment polítiques de construcció de confiança i de construcció de pau, perquè les que hi ha hagut fins ara són d'abast limitat i estan subjectes a dificultats múltiples.

2.3. La construcció de la pau enmig de la violència quotidiana

Els fracassos dels processos de negociació pel que fa als «territoris en disputa» en l'àmbit polític, visibles en l'animositat manifesta entre el primer ministre iraquí, Nuri al-Maliki, i el president del Kurdistan, Massud Barzani, han suposat una amenaça per assolir una pau duradora i substantiva. Tot i així, malgrat la retòrica creixentment agressiva sobre aquests territoris, juntament amb la violència sobre el terreny, es pot identificar, d'una banda, la presència d'un moviment de no-violència iraquí, minso però creixent, i de l'altra, el sorgiment de diferents iniciatives de pau tant per part d'actors locals com internacionals.

Quant al moviment per a la pau i la no-violència al Kurdistan iraquí, s'hi palesa, per començar, una opinió compartida. Els sectors pertanyents a aquest moviment desprenen un clamor i una constatació. El clamor és que, tot i la complexitat i delicadesa extremes de la situació, cal trobar una solució *pacífica* als problemes que es presenten; la constatació és que els kurds, i els iraquians en general, han viscut etapes de molta violència, i el desig primordial és deixar-la enrere i no lluitar més. «Hom no vol ni està preparat per tornar a agafar les armes» és una afirmació estesa.²⁹ És sota aquestes dues premisses que un nombre significatiu de persones, encara conscients de les dificultats enormes, treballa cada dia al Kurdistan i al conjunt de l'Iraq per transformar-hi les dinàmiques de violència i promoure-hi dinàmiques de pau.

La tasca d'aquestes organitzacions no governamentals se centra en el disseny d'estratègies encaminades a la resolució de conflictes, la construcció de la pau i la promoció de la no-violència, entesos com elements complementaris que es reforcen mútuament. Si bé, en general, s'evidencia que aquests conceptes, i també la cultura de la no-violència, encara són molt nous al Kurdistan, s'hi observen canvis que van per bon camí, tot i que amb una lentitud extrema. Les persones consultades constaten que l'obertura de la regió que va tenir lloc a partir de 2003 va permetre incorporar-hi experiències procedents de l'exterior que han estat de gran utilitat. A partir de l'intercanvi amb organitzacions de països en conflicte, com Palestina o el Líban, el moviment de pau i no-violència ha incrementat el seu volum, organització i abast. Per

exemple, l'any 2007 es va establir la xarxa LAONF, que agrupa unes 25 organitzacions iraquianes i organitza anualment un fòrum per a la no-violència.

El fet que el moviment creixi és un indicador clar d'èxit, tot i que els seus impulsors també n'esmenten les limitacions existents: en primer lloc, el llegat de la guerra, que ha contribuït a generar violència; en segon lloc, la mentalitat tribal existent, que tendeix a fomentar la resolució de controvèrsies amb mitjans no pacífics; en tercer lloc, la manca d'un compromís més clar en aquest sentit per part de les autoritats. Les activitats d'aquests moviments estan orientades a formar, conscienciar i difondre els principis de la construcció de pau. En aquest marc, la construcció de ponts entre comunitats, tan malmesos per la tensió creixent, és una de les activitats amb més potencial. En un context que moltes de les persones entrevistades coincideixen a qualificar de creixentment sectari, en què la pertinença comunitària ha cobrat gran rellevància, la recerca d'elements d'unió per sobre de les diferències és especialment important. Programes com el que intenta construir vincles entre joves a través de la pràctica de l'esport, independentment de l'origen comunitari o religiós, han donat bons fruits i es convertiran, sens dubte, en una bona inversió per a la pau.

És especialment preocupant la situació als «territoris en disputa», en què la dificultat rau en la complexitat i les múltiples qüestions de fons sense resoldre. En aquest context, segons experts locals, atesa la situació de violència al terreny, la població afectada considera prioritària la garantia dels seus drets, com la restitució dels béns i la satisfacció de les necessitats immediates, abans que iniciatives de «construcció de pau» intracomunitàries.

Enmig de l'ambient de tensió, hi ha una constatació amb implicacions alhora positives i negatives: segons actors de pau locals, el conflicte no enfronta les poblacions, sinó els líders polítics i comunitaris. El fet que la població no estigui enfrontada és un element positiu per si mateix; ara bé, és evident el risc que sigui precisament a escala política on hi hagi la confrontació, perquè és aquí que es prenen les decisions. Així mateix, hom afirma que, ateses les circumstàncies, és pràcticament impossible aturar la violència, i només se'n podrien mitigar i limitar els efectes.

Pel que fa a les iniciatives de pau intracomunitàries als «territoris en disputa», diverses fonts consultades afirmen que no hi ha esforços oficials. Sí que hi ha, però, diverses iniciatives informals, totes amb suport internacional, que s'han desenvolupat amb un èxit relatiu: d'una banda, s'han fet tallers amb responsables polítics de la ciutat de Kirkuk sobre repartiment de poder i sobre l'estatus de la ciutat; de l'altra, hi ha hagut trobades amb persones d'altres

29 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

ciutats del món on també hi ha hagut conflictes, com Belfast. Així mateix, els membres dels moviments per la pau esmenten iniciatives de base; ara bé, arran de la dimensió de ciutats com Kirkuk o Mossul, aquestes iniciatives tenen un abast molt limitat.

Malgrat les dificultats, el camí recorregut pel moviment de pau i no-violència al Kurdistan iraquian, que es propaga més enllà, pot considerar-se molt positiu. Ara bé, la consolidació i l'increment dels esforços institucionals i de la societat civil continuen sent reptes que cal assolir en un futur el més proper possible.

3. Conflictivitat i reptes interns de la regió autònoma del Kurdistan

Especialment des de l'etapa posterior a la invasió dels EUA de 2003, la regió del Kurdistan, marcada per una història de violència directa prolongada durant dècades, viu un període d'estabilitat relativa, paral·lel a un procés gradual de normalització política. No obstant això, també hi ha un nivell de conflictivitat intern, menys visible que el conflicte entorn dels «territoris en disputa», que obstaculitza la construcció d'una pau inclusiva i substantiva a la regió del Kurdistan.

Es tracta d'eixos de conflicte que no comporten riscos de derivar en conflicte armat,³⁰ si bé tenen un impacte significatiu pel que fa a la violència directa i estructural i, en general, a la seguretat humana,³¹ alhora que alenteixen el procés de construcció de pau postbèlica³² a la regió kurda. És un tipus de conflictivitat menys visible perquè: 1) està en gran part associada a dimensions de violència de tipus

cultural i estructural, 2) afecta especialment sectors de la població relegats de l'esfera pública, com ara les dones, i 3) es materialitza principalment a l'esquena de la llum pública.

Aquest tipus de conflictivitat abasta reptes i dèficits en matèria de bon govern i participació, incloent-hi les relacions entre el govern i l'oposició, els drets humans, i els drets humans de les dones i la seva situació. Per si mateixos, poden servir d'indicadors sobre la direcció del procés de construcció de pau postbèlica al Kurdistan, és a dir, sobre la concepció d'aquest procés com la mera absència de violència o, al contrari, com una oportunitat per abordar eixos de conflictivitat més enllà de la superfície. Les lliçons que es poden extreure de la regió del Kurdistan són útils per reflexionar sobre la complexitat dels reptes postbèlics, especialment els vinculats a l'arrelament i el llegat de la violència.

Aquest apartat s'estructura en diverses parts. Primerament, s'hi aborden eixos de conflicte quant a governabilitat i participació (apartat 3.1.), incloent les relacions govern-oposició i la tensió electoral, i també temes relatius a l'espai polític de participació. En segon lloc, conté reflexions sobre la conflictivitat associada als drets humans (3.2.), que inclouen eixos de conflicte, obstacles i reptes. La tercera part, intrínscament vinculada a l'anterior, tracta específicament la dimensió de gènere i la situació de les dones a la regió (3.3.).³³ Finalment, s'hi aborden els reptes i els passos que han fet diversos actors a la regió per avançar en la consolidació de la pau (3.4.).

3.1. El control de l'espai polític com a motor de tensió

En l'àmbit polític, hi ha diverses qüestions que actuen com a motor de certa inestabilitat a la regió i que en supediten la normalització del procés polític: divisions a l'administració heretades de la guerra civil i encara no resoltes completament; dèficits en matèria de govern i participació;³⁴ i tensions entre el

30 Entenem per conflicte armat tot enfrontament protagonitzat per grups armats regulars o irregulars amb objectius considerats incompatibles en què l'ús continuat i organitzat de la violència: a) provoca un mínim de 100 víctimes mortals en un any i/o un impacte greu al territori (destrucció d'infraestructures o de la natura) i la seguretat humana (p. ex., població ferida o desplaçada, violència sexual, inseguretats alimentària, impacte en la salut mental i en el teixit social o disrupció dels serveis bàsics); b) pretén la consecució d'objectius diferenciats dels de la delinqüència comuna, normalment vinculats a: demandes d'autodeterminació i autogovern, o aspiracions identitàries; l'oposició al sistema polític, econòmic, social o ideològic d'un estat o a la política interna o internacional d'un govern, cosa que en ambdós casos motiva la lluita per accedir al poder o erosionar-lo; el control dels recursos o del territori. Escola de Cultura de Pau. *¡Alerta 2009! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*. Icaria, 2009. [Original en castellà].

31 Per seguretat humana entenem «la seguretat de les persones en la vida quotidiana, que no s'assoleix mitjançant la defensa militar de les fronteres d'un país, sinó amb la consecució del desenvolupament humà, és a dir, garantint la capacitat de cadascú per guanyar-se la vida, satisfer les seves necessitats bàsiques, valer-se per un mateix i participar en la comunitat de forma lliure i segura. El concepte de seguretat humana, si bé ja s'havia utilitzat prèviament, es va difondre a partir de la seva inclusió en l'Informe sobre Desenvolupament Humà de 1994 del PNUD. De fet, la seguretat humana està estretament vinculada al concepte de desenvolupament humà: si el segon es defineix com l'ampliació de les opcions de la persona, la primera significa la seguretat per poder dur-les a terme». Pérez de Armiño, K., Areizaga, M. *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo* [En línia] [Original en castellà].

32 En l'Informe de 1992 titulat Un programa de pau, el secretari general de l'ONU, Boutros Boutros-Ghali, defineix la construcció de pau postbèlica com «les mesures destinades a individualitzar i enfortir estructures que tendeixin a reforçar i consolidar la pau, a fi d'evitar una represa dels conflictes». Nacions Unides. *Un programa de paz. Diplomacia preventiva, restablecimiento de la paz, mantenimiento de la paz* [En línia]. A/47/277 – S/24111 de 17 de juny de 1992. <<http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/24111>>

33 En gran mesura, els tres eixos de conflictivitat interns que es tracten en aquest apartat giren entorn dels drets humans. De fet, la tensió entre el govern i l'oposició, i també els problemes de governabilitat que afecten la regió, estan estretament vinculats a dèficits en l'exercici i el gaudi de llibertats civils i polítiques. Al seu torn, la violència exercida contra les dones, i la perpetuació de rols de gènere que alimenten la història de violència que caracteritza el país i la regió, estan molt vinculades al dèficit de drets humans de les dones. Si bé en aquest informe no s'aborden detalladament, els problemes de manca de serveis i les dificultats econòmiques es poden emmarcar, fins a cert punt, en la precarietat dels drets econòmics i socials a la regió, encara que la seva situació general dista molts dels llindars de precarietat que afecten la resta del país o altres zones de l'Orient Mitjà. No obstant això, malgrat que, fins a cert punt, aquests eixos estan vinculats a la dimensió de drets humans, s'ha optat per tractar-los en apartats diferents, a fi de matisar més cadascun d'ells.

34 Segons classificacions d'àmbits de treball dels processos de rehabilitació postbèlica establertes, entre altres institucions, pel Center for Strategic Studies, un dels eixos d'acció en els contextos de rehabilitació és el del «govern i participació». Aquest àmbit inclou temes vinculats a la construcció de bon govern i el foment de la participació; processos d'elaboració d'una constitució; formació de govern; divisió de poders; desenvolupament d'un govern local; transparència i anticorrupció; suport als processos electorals; enfortiment i formació de partits polítics; foment de la independència, transparència i pluralitat dels mitjans de comunicació, i apoderament de la societat civil (entès com el procés de formació

govern i l'oposició, materialitzades més explícitament en el context electoral actual.

Durant la guerra civil kurda (1994-1998), el territori kurd es va dividir en dos, el nord controlat pel KDP i el sud en poder del PUK. L'Acord de Pau de Washington (1998), impulsat pels EUA, va establir les bases per al poder compartit com a solució del conflicte. El pacte contemplava la fi de les hostilitats i la creació d'una administració compartida. Des d'aleshores, la regió ha estat immersa en un procés complex per superar la divisió administrativa de la regió, sense que a hores d'ara, segons alguns analistes locals, s'hagi aconseguit solucionar totalment les causes de fons del conflicte.³⁵

Després d'una etapa d'estancament, a partir de 2003 el procés de unificació va rebre un nou impuls, enfortit al llarg del període electoral de 2005 i arran de l'Acord d'Unificació del Govern Regional del Kurdistan (2006).³⁶ Aquest pacte repartia ministeris entre el PUK i el KDP, si bé els ministeris de Peshmerga, Finances, Justícia i Interior quedaren temporalment exclosos de la unificació, amb un ministre per partit, arran de la sensibilitat i les disputes que generaven aquestes àrees.³⁷ L'any 2007 es va aconseguir unificar el Ministeri de Justícia, i el 2009 es va acordar el mateix amb els tres restants.

No obstant això, encara hi ha qüestions delicades pendents de resoldre. Alguns analistes locals alerten que els serveis de seguretat, Asayesh, continuen duplicats a la pràctica, i cadascun d'aquests partits manté els seus propis serveis, la qual cosa també en dificulta la rendició de comptes. En qualsevol cas, l'Agència de Protecció de la Regió Autònoma del Kurdistan ha assegurat públicament que hi ha cooperació i coordinació entre els dos òrgans de seguretat, i que l'objectiu és unificar-los.³⁸ Un altre problema, segons algun analista, és la ubicació formal dels serveis d'intel·ligència i seguretat en l'organigrama presidencial i no en el governamental, la qual cosa, segons les mateixes fonts, n'impedeix el control públic per part del Parlament.³⁹

En qualsevol cas, encara que quedin assumptes per resoldre, la forta rivalitat que va dur el PUK i el KDP a enfrontar-se en una guerra civil sembla parcialment diluïda, com ho palesa el procés gradual

de reunificació de l'administració. Aquest fet, unit al factor de cansament social de la violència, indica tant la superació dels eixos de divisió que van possibilitar l'esclat d'un conflicte armat intern com la superació de la guerra com a eina acceptable per dirimir conflictes polítics. Ara bé, allò que abans era divisió i conflicte entre les dues formacions principals pel control del poder polític, ara sembla haver-se traslladat a una divisió i tensió entre el govern i l'oposició, com s'explicarà tot seguit. Tot plegat demostra el pes que tenen al Kurdistan les rivalitats entre els grans partits com a motor de tensió, i la importància de les bases de suport poblacional i territorial de cada formació en les tensions de tipus polític.

Quant a l'àmbit de govern i participació, les anàlisis plantejades per un espectre ampli d'actors entrevistats aporten diverses reflexions, útils per entendre i avaluar els reptes de la regió en la construcció d'una pau inclusiva i duradora. D'una banda, destaca la divisió o disparitat existent entre les autoritats i els actors no pertanyents a l'àmbit governamental quant a la percepció de: 1) la separació entre el govern i els partits polítics; 2) el grau d'obertura de l'espai polític a actors que qüestionen el govern; 3) el paper i les capacitats dels mitjans de comunicació de la regió i, en paral·lel, el grau de llibertat d'expressió i informació; 4) el grau de transparència i rendició de comptes per part de les autoritats (i la importància que se'ls atorga); 5) l'existència o no de corrupció en l'àmbit polític; 6) la independència del poder judicial, i 7) l'atenció a les prioritats de la població i el grau de provisió de serveis, entre d'altres. De l'existència d'aquesta bretxa deriva, si més no, un problema important de manca de comunicació i confiança, juntament amb recels mutus entre autoritats i sectors que no hi estat vinculats.

En aquest sentit, la impressió general de bona part dels actors entrevistats no pertanyents a l'àmbit del govern és que la regió està marcada pel pes dels dos partits del poder i la seva omnipresència en gairebé totes les esferes públiques (política, econòmica, judicial, comunicativa, social, etc.). Així mateix, subratllen el pes de les connexions entre les formacions principals i el govern, la qual cosa limita la independència del govern i la dels qui se'n desvinculen o els qüestionen. Per això un gran nombre d'actors considera que en el KDP i el PUK hi ha un corporativisme excessiu. Així mateix, els entrevistats opinen que hi ha un dèficit considerable de rendició de comptes i transparència quant a la despesa de recursos públics, i també manca d'investigació sobre els casos de corrupció que es documenten i denuncien en alguns mitjans de comunicació.⁴⁰

d'associacions, desenvolupament de moviments socials, organització de fòrums de discussió i programes de capacitat social). Escuela de Cultura de Pau. *Barómetro 15 sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*. 2007.

35 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

36 Kurdistan Regional Government, *Kurdistan Regional Government Unification Agreement*, [En línia] (21 gener 2006). <<http://www.krg.org/articles/detail.asp?nr=223&lngnr=12&anr=8891&smap=02010100>>.

37 Kurdish Human Rights Project, *A fact-finding mission in Kurdistan, Iraq: Gaps in the human rights infrastructure*, KHRP, 2008.

38 Asharq Al-Awsat, *A talk with Kurdistan Security Chief, Masrur Barzani*, Asharq Al-Awsat, [En línia] (15 agost 2008). <<http://www.krp.org/eng/articles/display.aspx?gid=1&id=255>> [Consulta: 10 juliol 2009]

39 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

40 Diversos analistes entrevistats comparteixen la visió de bona part de la classe política sobre protestes infundades en mitjans de comunicació no rigorosos, però alerten que l'administració no té en compte informacions que sí responen a un exercici periodístic independent i contrastat. Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

Paral·lelament, denuncien la resposta pública insuficient a les necessitats de la població en matèria d'infraestructura, electricitat, aigua potable i, en general, a les dificultats associades al cost de la vida (p. ex., disparitat entre salaris i preu dels habitatges).

L'entorn de l'administració destaca el marc democràtic legal que regeix formalment a la regió i rebutja les queixes sobre el dèficit d'aplicació d'aquest marc, que considera infundades. Segons el govern, la regió s'enfronta a problemes associats a l'herència de l'etapa de Saddam Hussein (llegat de destrucció, impacte psicosocial, escassetat de recursos, dèficit en formació, etc.). També esmenta altres esculls pràctics (endarreriments en la distribució del pressupost des de Bagdad, amenaces externes a la seguretat de la regió, problemes no resolts amb el govern central — llei d'hidrocarburs, manca de resolució de l'estatus dels territoris en disputa, etc.—, entre d'altres) i estructurals (p. ex., conservadorisme vinculat a les estructures tribals) que dificulten la labor del govern, malgrat la seva voluntat. Les fonts oficials destaquen els grans progressos assolits quant a la normalització política de la regió, i la voluntat governamental d'anar més enllà en el benestar general i l'administració del territori. En aquest sentit, destaquen avenços com l'anunci, a mitjan juliol de 2009, d'una iniciativa de promoció de bon govern i transparència.⁴¹

Tot i la bretxa constatada, motor de descontentament social i tensions, alguns membres de tots dos bàndols fan autocrítica i destaquen el progrés dels darrers anys vers una obertura superior del sistema polític. A tall d'exemple, alguns actors de la societat civil assenyalen que des de 2003 hi ha hagut passos positius quant a la separació entre partits polítics i organitzacions no governamentals, enfront d'una etapa inicial (anys 1990-2003) en què aquestes entitats estaven excessivament subjectes al control i l'orientació dels partits. Així mateix, opinen que el govern kurd està mostrant voluntat real de democratització, malgrat les mancances actuals. Paral·lelament, des d'una posició d'autocrítica, alguns d'aquests actors no governamentals assenyalen el que qualifiquen de manca d'iniciativa de la societat civil en les relacions amb el govern i en les seves pautes de comportament en l'esfera pública. Ho atribueixen al pes del llegat repressiu de Saddam Hussein i al que anomenen «mentalitat iraquiana», que inclou la manca d'iniciativa pròpia i

lideratge, paral·lelament a la culpabilització aliena.⁴² D'altra banda, com a segona reflexió, també se'n deriva l'existència d'un eix de divisió quant al conflicte, entre dues visions o mentalitats. Una majoritària, de tipus «tradicional», emana de les estructures col·lectives i jeràrquiques que han configurat històricament la societat kurda, i que es van veure profundament afectades per l'impacte de l'etapa de Saddam Hussein (p. ex., centralització, terror, jerarquia i impossibilitat d'iniciativa pròpia). L'altra visió, més minoritària i de tipus «cívica», reconeix també el pes del llegat de Saddam Hussein, però se centra més a allunyar-se de les estructures tribals, i a consolidar a la regió el sistema de democràcia i l'estat de dret, impulsats en gran mesura per l'obertura de la regió vers l'exterior. Mentre la primera tendeix al conservadorisme quant a les pràctiques i estructures tradicionals, la segona propugna un canvi cap al ciutadà i l'individu com a motor de l'acció política. És un eix de divisió transversal, que transcendeix la divisió entre el govern i els actors que no hi estan vinculats. A tall d'exemple, alguns actors polítics dels partits principals assenyalen que el procés d'aprovació de la nova llei sobre mitjans de comunicació va evidenciar l'existència d'aquestes dues visions.⁴³

Segons els entrevistats, les relacions entre el govern i l'oposició són una de les fonts principals de tensió a la zona. Es tracta d'una tensió relativament nova, que ha cobrat força amb l'aparició d'una llista opositora nova, la Llista del Canvi, escindida del PUK, que es presenta a les eleccions parlamentàries del 25 de juliol de 2009. La discòrdia s'emmarca, principalment, en el context polític del Kurdistan, en què l'exercici del poder polític per part dels dos partits kurds hegemònics de les últimes dècades s'ha esdevingut gairebé sense espai per a la crítica, segons analistes locals. A tall d'exemple, alguns activistes de la societat civil esmenten la tibantor que va acompanyar una vaga en un subdistricte de Sulaimaniya, organitzada en protesta per la manca de serveis i l'atur, que fou rebutjada durament pel govern i que finalment va causar un mort. En aquest sentit, activistes de la societat civil al·leguen que la manera que té el Govern de bregar amb els problemes és, per si mateixa, font de conflictivitat.

Per això el repte que suposa per a tots dos partits governamentals l'aparició d'una nova llista política, amb un cert suport social —especialment a Sulaimaniya—, que qüestiona les polítiques governamentals i de partit, després d'haver intentat canviar-les des de dins.

41 La iniciativa anunciada pel primer ministre del Kurdistan, Netchirvan Barzani, desenvolupada en col·laboració amb la companyia PricewaterhouseCoopers, se centra en el desenvolupament de quatre principis: l'estat de dret, la confiança ciutadana, la transparència i obertura del govern, i l'adequació de la despesa pública a les finalitats marcades. El pla contempla l'aplicació d'un seguit de mesures per promoure aquests principis, incloent la creació d'una oficina executiva de governança i integritat, un codi de conducta per a tots els càrrecs del govern, un codi penal adequat —incloent lleis anticorrupció, entre d'altres—, accés a la informació del govern i conscienciació pública sobre aquests temes, pactes d'integritat en els projectes clau d'infraestructura civil, etc. Kurdistan Regional Government, *Good Governance and Transparency Initiative. Executive Summary* [En línia] (12 juliol 2009).

42 Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

43 En la primera votació, el text va ser rebutjat, amb una gran majoria parlamentària refractària que els mitjans de comunicació abordessin temes com la religió, la cultura o la seguretat nacional de la regió autònoma; així doncs, negaven l'accés a la informació sobre aquestes qüestions. Per això la llei només va rebre el suport d'11 parlamentaris, i un centenar s'hi va manifestar en contra. Tanmateix, en un context de pressió exterior, de mobilització dels mitjans de comunicació i de voluntat de líders governamentals, el text va tornar al parlament i finalment fou aprovat. Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

El líder de la Llista del Canvi, Nawshirwan Mustafà, va presentar la seva dimissió del PUK el 2008, però a la fi de maig de 2009 la seva petició encara no s'havia aprovat; uns altres nou membres de la formació també van dimitir-ne. Segons alguns analistes i observadors de drets humans, el PUK ha intentat que Nawshirwan torni al partit en moltes ocasions, sense èxit. Així mateix, el Political Bureau del PUK ha fet, en les seves branques i comitès, uns quants acomiadaments forçats de persones properes a la Llista del Canvi.⁴⁴ D'altra banda, segons observadors de drets humans, hi ha simpatitzants de la Llista del Canvi i periodistes de les governacions d'Erbil i Sulaimaniya, especialment al districte de Kakar, que han rebut amenaces.⁴⁵

Certs analistes han alertat del risc de violència pels volts del període electoral, mentre que alguns actors de l'entorn de l'oposició denuncien que ja s'estan esdevenint actes de coacció contra periodistes i opositors. Per tant, el desenvolupament de les eleccions parlamentàries serà un indicador del rumb de la regió quant al procés de normalització política, després de dècades de violència i excepcionalitat. Si bé els pronòstics donen la victòria a la llista conjunta dels partits oficialistes PUK i KDP, la percepció social sobre la legitimitat dels resultats finals —incloent els resultats que obtingui la Llista del Canvi—, juntament amb l'acceptació, o no, d'una hipotètica bona posició de la Llista del Canvi per part dels partits principals, seran factors crucials per a l'evolució d'aquesta tensió política.

En qualsevol cas, és destacable el fet que, en la seva posició pública, els partits governamentals valorin favorablement l'increment de partits polítics que participen a les eleccions, com a mostra de l'obertura democràtica de la regió. Com ells, tots els actors entrevistats, de diferents entorns, subratllen que es tracta d'un pas positiu vers un sistema més inclusiu. A més a més, tots els actors coincideixen a assenyalar la improbabilitat de nivells de violència elevats vinculats a les divisions govern-oposició dins la regió, arran del factor de cansament col·lectiu de la violència i l'obertura progressiva de l'espai social i polític. No obstant això, alguns actors no descarten que hi pugui haver violència limitada en el període postelectoral, juntament amb actes d'intimidació i repressió que, segons aquests mateixos actors, ja s'estan produint.

3.2. Cap a un horitzó dels drets humans

Al llarg de les últimes dues dècades, el règim de drets humans a la regió del Kurdistan ha passat per transformacions profundes, que han deixat enrere les etapes de vulneració constant dels drets humans de la població kurda i d'altres comunitats per part del règim de Saddam Hussein. El camí iniciat als anys

noranta, ratificat durant l'etapa posterior a la invasió nord-americana, marca un escenari nou per a la regió autònoma, caracteritzat pel respecte generalitzat als drets de les diverses minories ètniques i religioses que l'habiten.⁴⁶ La nova etapa oberta exigeix noves anàlisis en matèria de drets humans que, sense oblidar el llegat de violacions sistemàtiques d'aquests drets, avaluin la situació actual no ja respecte de l'etapa passada, sinó quant a la prioritat assumida i adoptada pel govern regional en aquesta matèria, i també pel que fa a la teoria i la normativa internacionals sobre drets humans. En aquest sentit, si deixem de banda la comparació amb l'etapa de Saddam Hussein, actualment s'aprecien alguns dèficits significatius en matèria de drets humans, malgrat que també hi ha hagut progressos.

Com a element positiu, destaca el règim de respecte als drets de les minories dins la RAK, tal com destaquen representants polítics de les mateixes minories (turcmans i cristians principalment), i també actors locals i internacionals de l'àmbit dels drets humans. En aquest sentit, la situació de les minories a la regió autònoma del Kurdistan avantatja considerablement la de la resta del país; un nombre elevat de persones ha fugit de les altres regions, a causa de la violència i la violació sistemàtica dels seus drets, i s'ha refugiat al Kurdistan. En concret, les circumstàncies en què viuen les minories als límits reconeguts d'aquesta darrera contrada contrasten significativament amb les dificultats que afronten als «territoris en disputa».

La qüestió del respecte a les minories dins la regió autònoma del Kurdistan no s'ha d'infravalorar, atès que revela un exercici de poder responsable per part d'una nació que ha passat de ser víctima directa de violacions massives de drets humans a detenir el poder a la seva regió i compartir-lo en el govern central. En aquest sentit, també destaca l'absència de violència contra la població àrab sunnita, minoria poc significativa a la regió però que podria haver-se equiparat al règim baasista i, per tant, haver patit represàlies. Les interpretacions del context varien, i fins i tot resulten contradictòries en alguns casos. Segons el parer d'alguns actors de l'àmbit civil i polític, l'absència de venjança està vinculada als desigs de la població d'evitar més violència i de fer progressar la regió des d'un tarannà democràtic. D'altres, més minoritaris, plantegen que l'absència de represàlies violentes és, de fet, una mostra de venjança en el context de la cultura de la violència que caracteritzaria —segons aquesta visió— les estructures tribals de la societat kurda. Des d'aquest darrer punt de vista, el fet de no exercir la violència en un context en què els codis tradicionals en dictarien l'exercici podria entendre's com «la pitjor venjança», és a dir, com un deshonor per als qui —segons els codis d'honor— haurien de patir-la. Així doncs, si bé la manca de violència és un element molt positiu per a la regió, la interpretació

44 Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

45 Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

46 Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

que se'n faci perfila camins molt diferents per als drets humans i la no-violència a la contrada.

Els problemes principals en matèria de drets humans ultrapassen les relacions intracomunitàries i tenen a veure amb les relacions verticals entre l'aparell regional (polític, judicial, de seguretat) i la població. Alguns experts en drets humans destaquen diversos esculls. Un d'ells és el dels dèficits de llibertat d'expressió, que afecten en gran mesura els periodistes. Més enllà dels casos de periodisme poc rigorós i no contrastat, els defensors dels drets humans assenyalen que els periodistes que cobreixen amb informació contrastada casos de corrupció o mala governabilitat corren el risc que els persegueixen, mentre que els casos denunciats no són investigats. Així doncs, el col·lectiu de periodistes que es desmarquen de l'oficialisme és un dels sectors en risc a la regió.

La situació a les presons és un altre dels dèficits identificats per analistes locals, especialment en el cas dels presos de llarga durada i els acusats de terrorisme. Ara bé, segons actors locals de l'àmbit de drets humans, hi ha hagut millores significatives al respecte, incloent el tracte atorgat a la població penitenciària.

Un problema transversal als drets humans té a veure amb les limitacions del sistema judicial. Els processos d'aquest sistema pateixen endarreriments significatius, que comporten dilacions en els períodes de detenció, segons fonts especialitzades. L'escassetat de jutges suposa un obstacle directe, si bé s'estan fent esforços per remeiar la situació. Paral·lelament, diversos actors denuncien que el sistema judicial no és independent. A tall d'exemple, alguns experts locals esmenten la manca d'investigació de diversos assassinats d'honor o de la violència, arran, entre altres factors, del poder d'influència dels perpetradors sobre els tribunals. Aquest fet, al qual s'afegeix, en certs contextos, la preeminència de les estructures tribals, genera una tendència a recórrer a vies extralegals per protegir drets o impartir justícia. Es tracta de mètodes basats en la col·lectivitat (família, tribu, etc.), que sovint contribueixen a perpetuar la cultura de la violència i dificulten la consolidació de l'estat de dret.⁴⁷

Segons actors entrevistats de l'àmbit dels drets humans, la societat civil i la universitat, tot està vinculat a un problema estructural: el de la manca d'una cultura de drets humans a la regió, la qual cosa, al seu torn, es vincula a la cultura de violència imperant. En aquesta situació, d'acord amb les interpretacions locals, hi intervenen diversos factors, entre els quals hi ha els següents: a) el llegat de violència de l'etapa presidencial de Saddam Hussein, materialitzat en els abusos jeràrquics de poder en els àmbits familiars, educatius, comunitaris o polítics; b) les estructures tribals que caracteritzen la regió autònoma, sovint

desencadenants de la subordinació de l'individu als interessos dominants de la col·lectivitat, parcialment basats en codis d'honor estrictes i conservadors, i c) la dimensió patriarcal i jeràrquica de la societat kurda, que implica, dins la comunitat, que siguin sovint els interessos dels grups dominants els que marquen els límits dels drets de la resta. Tots els actors, inclosos els governamentals, solen subratllar el llegat de violència, mentre que els actors de la societat civil són els que més esmenten l'impacte de les estructures tribals i la manca de drets humans.

3. 3. La mirada de gènere: el repte d'una pau inclusiva

L'estabilitat i la seguretat militar relatives que caracteritzen la regió autònoma del Kurdistan contrasten amb la perpetuació d'uns nivells elevats de violència contra les dones i la seva relegació a «ciutadanes de segona». Com en altres àmbits, pel que fa a les dones, hi ha hagut progressos en el pla legal i discursiu. Ara bé, a la pràctica, segons analistes familiaritzats amb l'anàlisi de gènere, la tendència és que les dones kurdes no gaudeixin d'avencos significatius, o fins i tot que la seva situació es deteriori. En abordar aquesta situació i la forma d'aproximar-s'hi dels mateixos actors de la regió des d'una mirada de gènere,⁴⁸ se'n poden identificar causes de fons i, en última instància, idear vies de transformació vers l'equitat.

La situació de les dones és, a més a més, un indicador per analitzar la profunditat i el caràcter dels processos de construcció de pau postbèlica. És a dir, per determinar si aquests processos se centren a escometre les causes immediates de la violència passada (p. ex., rivalitat i lluita pel poder entre el KDP i el PUK, relacions amb Bagdad, etc.) o si, a més a més, afronten altres eixos de conflictitat, com ara les desigualtats de gènere, per convertir aquests processos en motors de canvis més globals.

Segons plantegen analistes de l'àmbit del gènere, i també vinculats a la democratització i la societat civil, la violència contra les dones i la seva exclusió a la regió autònoma del Kurdistan s'estén a nivells molt diferents, com una pràctica acceptada i normalitzada a gran part de la regió i de la resta de l'Iraq. L'exclusió de les dones està molt vinculada als rols estrictes de gènere que predominen al Kurdistan. Aquests rols converteixen les dones (i, sobretot, els

48 El gènere és la "categoria que subratlla la construcció cultural de la diferència sexual, és a dir, el fet que les diferents conductes, activitats i funcions de les dones i els homes estan construïdes culturalment, més que determinades biològicament. La perspectiva de gènere no només al·ludeix al potencial analític d'aquesta categoria, sinó també al seu potencial polític, transformador de la realitat. Des d'aquest punt de vista, el gènere no és només una eina per analitzar com estan les dones al món; també és una proposta política, en tant que exigeix un compromís a favor de la construcció de relacions de gènere equitatives i justes". Murguialday, C., "Género". A: *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Hegoa: Icaria, 2000 [original en castellà].

47 Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

seus cossos i sexualitat) en depositàries del concepte de l'honor de la família, de la comunitat, de la nació, etc., Així mateix, les exclouen majoritàriament dels entorns de presa de decisions, de l'espai públic i del treball assalariat, entre altres elements. Així doncs, les desviacions dels rols de gènere tendeixen a ser castigades pels qui ocupen posicions de poder per sobre de les dones i, sovint, pel seu entorn pròxim, incloses altres dones dels seus grups propers.⁴⁹

Formalment, s'han assolit avenços legals que donen suport —si bé de manera parcial en alguns casos— als drets de les dones (p. ex., consideració dels assassinats d'honor com a crim, limitació de la poligàmia, aixecament de restriccions legals en l'obtenció de passaports per a les dones, llei sobre l'estatus personal). Segons analistes locals, però, encara queden molts passos formals per fer (p. ex., el projecte de llei sobre violència domèstica, impulsada des de fa anys per parlamentàries locals, encara no aprovat) i la pràctica continua caracteritzada per la normalització de la violència contra les dones. Aquesta violència comprèn un espectre ampli de pràctiques, que inclouen l'assassinat per honor, la inducció familiar al suïcidi, els matrimonis forçats, les violacions maritals o la «violència visual» contra les dones a l'espai públic, entre moltes altres.⁵⁰

No hi ha estadístiques exhaustives a la regió sobre els índexs de violència contra les dones, la qual cosa constitueix un obstacle significatiu per abordar el problema. En qualsevol cas, malgrat l'escassetat d'informació quantitativa, tots els actors entrevistats, inclosos representants governamentals, coincidien a afirmar que es tracta d'una violència estesa o molt estesa. Alguns analistes es refereixen a l'UNIFEM i xifren en uns 400 el nombre d'assassinats d'honor anuals al conjunt de la regió.⁵¹ De fet, l'assassinat d'honor es considera una de les causes principals de mort no natural entre les dones a la regió kurda del nord de l'Iraq.⁵² A aquestes dades, s'hi afegeix un nombre indeterminat de suïcidis, gran part dels quals serien assassinats encoberts i suïcidis induïts per pressió familiar, d'acord amb expertes locals, i altres

formes de violència. Segons l'òrgan afiliat al Ministeri

49 Algunes expertes entrevistades esmenten el paper de «còmplices» d'algunes dones en l'exercici de la violència contra les dones, especialment a l'entorn familiar o en cercles propers, a causa de la interiorització dels codis estrictes de gènere. Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

50 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

51 La xifra de població total de la regió autònoma del Kurdistan que maneja el govern de la regió és de 3.757.058 habitants, segons xifres de 2002 del programa Petrol i Aliments de l'ONU. <http://www.krg.org/articles/detail.asp?rnr=141&lngnr=12&smap=03010400&anr=18657#endnote_01> [Consulta: 10 juliol 2009]. Ho podem comparar amb contextos considerats escenaris de «feminicidi». A Ciudad Juárez (1.400.891 habitants, segons les dades de 2005), 370 dones van ser assassinades en el període comprès entre 1993 i 2003. A Guatemala (13 milions de persones), 978 dones van ser assassinades entre 2001 i 2003, i l'any 2004 el balanç fou de 489. Escola de Cultura de Pau. iAlerta 2006! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz. Icaria, 2006.

52 UN News Centre, *Violence against Iraqi women continues unabated*, says UN expert, [En línia]. 2008. <<http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900SID/FBU07LQE86?OpenDocument>>.

d'Interior que aborda la violència contra les dones a la governació de Sulaimaniya, durant els tres primers mesos de 2009, en aquesta àrea es van registrar 290 casos d'actes de violència contra dones. Entre aquests casos en va haver 101 de maltractament o pallisses, 85 d'amenaçes, 53 de cremades en circumstàncies no esclerides i 20 d'explotació sexual.⁵³ Tant pel que fa als assassinats d'honor com als suïcidis i altres formes de violència contra les dones, la majoria d'actors locals reconeix que bona part dels actes de violència no es denuncia. Una experta consultada arriba a qualificar de «feminicidi» la situació que viuen les dones a la regió.⁵⁴

Malgrat no ser exhaustives, les xifres extrapolades contrasten clarament amb les escasses víctimes mortals per atemptats terroristes a la regió autònoma del Kurdistan. Tanmateix, la prioritat i la dedicació que el govern assigna a la prevenció del terrorisme (amb fortes mesures de seguretat i prevenció) no es reproduïen en el cas de la violència contra les dones, un problema que està tenint un cost humà molt més elevat per a la regió. En aquest sentit, un dels problemes principals plantejats per la majoria de persones entrevistades amb relació a la situació de les dones és la no-aplicació de les disposicions legals contràries a la violència contra les dones, la manca de persecució legal dels infractors i perpetradors de la violència, i la no rendició de comptes tant dels qui exerceixen la violència com dels qui, a la pràctica, hi donen cobertura o no la persegueixen.

A tot plegat, cal afegir-hi la situació global d'exclusió femenina dels òrgans de decisió política, especialment del govern, malgrat la quota parlamentària del 30% introduïda a la regió autònoma del Kurdistan. Els analistes de gènere, les candidates polítiques i les parlamentàries tendeixen a valorar favorablement aquesta mesura de discriminació positiva. Ara bé, l'entenen com un mitjà, i no un fi, amb què afrontar transitòriament les restriccions «invisibles» que limiten la participació de les dones en política. Quant a l'impacte real de la quota, les valoracions són més disperses, si bé no n'hi ha cap de completament negativa. Algunes entrevistades remarquen l'efecte majoritàriament positiu, en forma d'avenços legislatius i visibilitat de les dones en política; d'altres opinen que l'impacte és limitat i que, si bé alguns sectors de dones parlamentàries hi han treballat activament, d'altres s'han caracteritzat principalment per la seva lleialtat envers el govern, més que per dedicar-se a defensar els drets de les dones al parlament.

53 Human Resource Databank (2009), *Statistics of Directorate of Follow Up of Violence against Women in Suleimaniya 2009*, [En línia]. 2009. <http://hrdb.org/DirejeAmar_E.aspx?Besh=Amar&Cor=Mafimrov&Jimare=11> [Consulta: 7 juliol 2009]

54 Entrevista, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

Diverses persones entrevistades alerten que la situació de les dones a les «zones en disputa» és molt més greu que a la regió autònoma, atès que s'enfronten a un context d'hostilitat doble: la d'exclusió i abusos com a dones, que comparteixen amb la regió autònoma del Kurdistan, i l'específica de conflicte obert en aquests territoris. En aquests casos, la prioritat és sovint «sobreviure a les bombes». ⁵⁵

A falta de dades definitòries sobre els índexs de violència i les pautes d'exclusió de les dones a la regió autònoma, les perspectives quant a les tendències varien. Algunes analistes entrevistades afirmen que les dades disponibles mostren pautes irregulars, sense possibilitat d'extreure'n conclusions definitives; així doncs, preveuen, si més no, una perpetuació del problema. D'altres, des d'una mirada qualitativa i no quantitativa, constaten una deterioració en certs dimensions, com ara els assassinats d'honor (encoberts o no), els suïcidis induïts, la prostitució forçada i el tràfic de dones. Una tercera tendència, apuntada principalment per entrevistats de la classe política, tant governamental com de la nova oposició, planteja una trajectòria recent de mesures reals, amb una reducció genuïna de la violència contra les dones. La diversitat de percepcions revela la necessitat de disposar d'estadístiques més exhaustives i de prestar més atenció al problema.

Més enllà de les tendències esmentades, és interessant abordar factors explicatius que certs actors locals i externs amb base al Kurdistan consideren motors de la situació d'exclusió i desigualtat de les dones. Un primer element apuntat és el de les estructures patriarcal presents tant a la regió del Kurdistan com a la resta de l'Iraq. Aquestes estructures es materialitzen en institucions i concepcions basades en la desigualtat de poder de les dones enfront dels homes, transversals a eixos de divisió com l'àmbit rural-urbà, les edats, l'ètnia, la classe, etc. Aquest és un factor clau per a alguns actors entrevistats, principalment dones locals i internacionals que treballen directament en l'àmbit del gènere i actors de l'àmbit dels drets humans. No el consideren un factor exclusiu, però sí fonamental. No obstant això, gran part de les fonts locals consultades, incloses les de la política formal (govern i oposició), eludeixen el patriarcat com a motor de desigualtat. Una segona causa és l'absència general d'una cultura de drets humans a la regió, la qual cosa es vincula a la cultura de violència imperant, com ja s'ha comentat en l'apartat anterior. La religió, les estructures tribals i la cultura predominant també estan possiblement impregnades d'eixos de desigualtat, ⁵⁶ que alguns actors també atribueixen al patriarcat.

D'altra banda, diversos actors de la societat civil assenyalen el compromís pràctic escàs del govern, que sí que en té, en canvi, de discursiu i formal. L'administració no promou ni prioritza l'aplicació de les disposicions legals, la rendició de comptes ni la lluita contra la impunitat, la qual cosa, segons aquests actors, contribueix a perpetuar el problema. ⁵⁷

Les opinions locals sobre el futur de la regió amb relació a la perspectiva de gènere són ambivalents. D'acord amb la majoria d'actors, arran de les pressions de la societat civil i amb el suport del govern, s'ha avançat vers la institucionalització dels drets de la dona. Això suposa una tendència positiva que ha permès donar més visibilitat a la situació d'exclusió i violència, i assolir millores legals amb què exigir la protecció d'aquests drets. D'altra banda, les reflexions dels actors més directament vinculats a l'anàlisi de gènere revelen un seguit de problemes molt greus: l'arrelament fort de les pràctiques violentes i de les estructures socials que les emparen, l'aplicació escassa dels canvis legals (i de rendició de comptes d'aquesta manca d'aplicació), la manca d'independència judicial i l'absència de persecució judicial dels perpetradors de la violència. Així mateix, els entrevistats destaquen el fet que els actors defensors dels drets de les dones s'enfronten a obstacles i dificultats, incloses amenaces i atacs directes, per fer la seva feina. Aquests elements perfilarien, segons aquestes visions, un futur complex per a les dones de la regió a curt i llarg termini.

3.4. El camí cap a la pau: ponts i diàleg social

Un dels problemes principals identificats a la regió autònoma del Kurdistan és la divisió o la convergència escassa de percepcions entre diferents sectors —principalment els actors governamentals i els no pertanyents a l'àmbit del govern— pel que fa als eixos potencials de conflictivitat assenyalats: governabilitat, drets humans i situació de les dones. En tant que qualsevol bretxa de posicions pot generar greuges, desconfiança i, en última instància, tensió i inestabilitat, un dels reptes més immediats que afronta la regió és la construcció de ponts entre les diverses posicions i actors com a mitjà per erigir una pau substantiva i inclusiva. Hi ha diversos elements ja presents que resulten positius per avançar en aquest sentit, si bé, en certa manera, són insuficients per si mateixos.

És bo observar que, malgrat les diferències i els eixos de divisió identificats, tots els actors entrevistats comparteixen un mateix marc, el de l'aspiració a un destí comú basat en una entitat d'autogovern (en un grau més o menys elevat) guiada per principis bàsics de respecte als drets humans. Un cop ancorada al

⁵⁵ Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

⁵⁶ Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

⁵⁷ Entrevistes, regió autònoma del Kurdistan, maig de 2009.

discurs de la democràcia, seria difícil —si bé no impossible— que la regió fes marxa enrere en el rumb iniciat de progressos legislatius quant a drets i llibertats. Hi ha, per tant, un marc general comú, que hauria de facilitar una comunicació i un enteniment més grans. En aquest mateix marc conjunt, també és bo que el sentiment col·lectiu de la regió sigui el cansament de la violència, arran del llegat de sofriment. Tot i així, encara no s'ha fet el pas d'abraçar obertament la filosofia de la cultura de la pau i la no-violència. En qualsevol cas, també és positiu veure com els avenços de la regió en els tres àmbits analitzats (governabilitat, drets humans i dones) semblen ser el resultat de certa combinació entre les demandes locals —amb o sense ajut (o pressió) extern— i el suport governamental. Aquest fet revela la importància de les aliances estratègiques, i també l'aspecte positiu del cert grau d'heterogeneïtat que caracteritza el Govern, malgrat l'homogeneïtat de les seves posicions fonamentals.

Concretament, a tall d'exemple, hi ha un seguit d'elements concrets que mostren una mirada governamental orientada a aspiracions comunes intersectorials: el suport discursiu d'actors governamentals a una participació superior de partits polítics a les eleccions regionals, la reacció constructiva del govern kurd davant el darrer informe d'Amnistia Internacional o l'increment de la quota parlamentària per a dones en aquestes properes eleccions, que passa del 25 al 30%. Així mateix, el reconeixement per part d'actors no governamentals dels progressos encapçalats pel govern i el parlament del Kurdistan, juntament amb l'autocrítica quant als déficits d'iniciativa, mobilització i independència de la societat civil, mostren possibles espais d'entesa.

Malgrat tot, segons les reflexions locals, sembla que cal donar un impuls profund al diàleg social i polític, més enllà de l'espai parlamentari o d'altres iniciatives puntuals ja existents. En aquest sentit, atesa la bretxa identificada en les percepcions de transparència i confiança, cal una comunicació més gran, que aclareixi les aspiracions i els compromisos, i informi sobre la plasmació de les promeses de tots els actors. La rendició de comptes, el debat social i polític, la participació, i la iniciativa social i política necessiten un procés de revalorització, com a eines per enfortir el procés de normalització democràtica que, aparentment, té el suport de tots els actors. Al seu torn, els canvis socials (actituds, estructures, etc.) que els actors governamentals i no governamentals consideren obligats per aprofundir en el marc democràtic de la regió (p. ex., en el règim de drets de les dones) exigeixen plans estratègics de llarg termini ideats de manera inclusiva.

4. Conclusions

L'estabilitat i el règim de drets de les minories ètniques i religioses a la regió autònoma del Kurdistan contrasten significativament amb el context de violència que ha caracteritzat la resta de l'Iraq durant l'etapa posterior a la invasió nord-americana de 2003. Malgrat el seu passat immediat marcat per la campanya de violència d'Estat del règim de Saddam Hussein contra kurds i altres comunitats, la regió del Kurdistan, afectada també per una guerra civil interna (1994-1998), ha abordat amb optimisme un procés ràpid de normalització política i social. La complexitat d'afrontar un procés postbèl·lic regional en un marc estatal encara bèl·lic situa la regió autònoma del Kurdistan en un escenari del qual podem extreure lliçons i reflexions.

D'una banda, la tensió i la disparitat de dinàmiques entre la regió autònoma i la resta del territori han augmentat al llarg dels darrers anys. Com assenyalen diferents actors locals, aquest increment revela l'artificialitat de l'estat iraquí i la fragilitat del seu projecte, un cop desaparegut el «puny de ferro» que el mantenia estable. La tensió entre els projectes estatals aparentment confrontats que defensen les classes polítiques de les diferents comunitats, juntament amb la presència extensa d'una violència difusa, complexa i parcialment sectària al sud del Kurdistan, entelen les perspectives de normalització del nou estat federal i, per tant, de les seves subentitats. És en aquest context complex que se situa un dels eixos principals de conflicte que afecta actualment la regió del Kurdistan: el seu encaix a l'Iraq federal i l'estira-i-arronsa entorn de la Constitució. D'aquí es deriva el primer factor de desestabilització per a la regió autònoma del Kurdistan: el procés de determinació de l'estatus dels «territoris en disputa», franja territorial al sud de la regió autònoma que s'estén des de Síria fins a l'Iran. La tendència preocupant a l'increment de la violència en aquesta àrea planteja tres grans riscos de futur: a) nivells de violència encara superiors en aquests territoris, amb conseqüències dramàtiques per a la població civil, especialment la de comunitats minoritàries, com la cristiana; b) un nou descens a la violència generalitzada que va patir l'Iraq a partir de 2003, una tendència que al llarg del darrer any començava a revertir, i c) l'extensió de la violència, tot i que el risc sigui menor, a la regió autònoma del Kurdistan, fins ara refugi de població desplaçada internament d'altres zones del país per les hostilitats.

Així mateix, la retirada de l'Iraq dels EUA, amb un calendari que afecta ja les ciutats iraquianes i que per a les tropes en missió de combat finalitzarà el 2010, genera por i incertesa en el pla local. El risc principal rau en la possibilitat que actors armats aprofitin el buit d'una sortida no acompanyada de la resolució d'eixos de conflicte importants —entre ells l'estatus

dels «territoris en disputa»—, una sortida que deixa enrere unes forces de seguretat estatals no plenament efectives. En el cas dels «territoris en disputa», s'hi afegeix un agreujant: els recels i les tensions que enfronten el govern del Kurdistan i la classe política central àrab pel control d'aquestes zones es plasmen en la tensió sobre el terreny entre les forces regionals del Kurdistan —els *peshmerga*— i l'exèrcit iraquí. Malgrat algunes iniciatives de patrulles conjuntes, no hi han mancat incidents armats, la qual cosa demostra fins a quin punt és fàcil passar de la tensió política a la violència en un entorn fràgil i volàtil.

En aquest sentit, la tensió política creixent entre Arbil i Bagdad i els líders locals d'altres comunitats mostra una tendència perillosa quant a les perspectives de pau al país i, en concret, als «territoris en disputa». La combinació de retòrica bel·ligerant, estancament en el procés de negociació de l'estatus d'aquests territoris i tensions entorn d'altres eixos pendents de resolució (reforma constitucional, llei d'hidrocarburs, pressupost, etc.), juntament amb els incidents de seguretat registrats entre les diverses forces, constitueix un indicador alarmant. Així mateix, als «territoris en disputa», on les hostilitats han seguit una pauta d'increment gradual, l'escassetat d'iniciatives de pau formals i no formals per abordar les formes múltiples de violència és poc esperançadora. El mateix podem dir del possible distanciament progressiu entre les diverses comunitats que resideixen en aquests territoris.

Juntament amb els reptes i els riscos entorn dels «territoris en disputa», i les relacions entre Arbil i Bagdad, la regió autònoma del Kurdistan aborda reptes significatius interns relatius a la construcció d'una pau duradora. Aquest reptes estan vinculats al procés de normalització política i social de la regió, després de les dècades de violència organitzada per part del règim de Saddam Hussein, i els anys d'excepcionalitat i autonomia de facto un cop establerta la zona d'exclusió aèria l'any 1991, etapa en què va esclatar un conflicte armat intern. El rumb adoptat per la regió ha consistit en l'adopció d'un compromís formal amb la construcció d'un Iraq i una subentitat autònoma democràtica i inclusiva.

A la pràctica, el Kurdistan ha fet passos ràpids per superar les divisions heretades de la guerra civil, i també per enarborar la imatge d'estabilitat, seguretat i democràcia dins un Iraq poc funcional, fràgil, encara amb índexs de violència armada elevats. La institucionalització d'aquest discurs ha estat acompanyada per avenços pràctics en multitud d'àmbits; ara bé, en gran mesura, la manca d'aplicació d'aquests avenços, i també d'atenció a les prioritats de la població, continua sent un dels obstacles principals identificats per molts actors locals. Els àmbits de govern i participació, drets humans i, específicament, drets humans de les dones i equitat de gènere són alguns

dels eixos amb dèficits que cal abordar de forma més urgent per avançar en la construcció de la pau a la regió. Més enllà d'evitar la violència armada, actors locals d'àmbits molt diversos plantegen la necessitat de dotar de contingut aquesta absència de violència. Així, esmenten prioritats que inclouen la llibertat d'expressió, la promoció de l'estat de dret, la independència del sistema judicial, la rendició de comptes, la fi de la violència contra les dones, l'enfortiment de la societat civil i l'educació per a la pau, entre d'altres.

L'ambivalència i les tensions que acompanyen la regió, amb progressos formals enfront de la incertesa pràctica i la disparitat de percepcions entre actors governamentals i no governamentals, s'han manifestat novament en l'aprovació parlamentària d'un esborrany de constitució a la fi de juny de 2009. L'esborrany inclou Kirkuk i altres «territoris en disputa» en la definició de la regió, i reforça aparentment els poders de la presidència.⁵⁸ Si bé l'aprovació del projecte de carta magna s'emmarca en el procés de normalització de la regió dins l'Iraq federal, el fons i les formes han generat noves tensions, tant entre les forces de la regió autònoma com entre el govern del Kurdistan i Bagdad.

De manera transversal a tots els problemes i reptes esmentats, s'hi entreveuen dèficits de pes vinculats a problemes de comunicació i manca de diàleg constructiu entre tots els actors implicats i afectats per cadascun d'aquests eixos de conflictivitat. Així mateix, en aquest enforcall en què s'encreuen el llegat de la violència i el cansament social i polític d'aquesta violència, calen actors, voluntats i mecanismes que converteixin la segona d'aquestes dinàmiques en un motor de progrés vers la pau.

58 International Crisis Group, *Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line*, Crisis Group Middle East Report núm. 88, 8 de juliol de 2009.

Bibliografia

- AMNISTIA INTERNACIONAL, *Hope and fear. Human Rights in the Kurdistan Region*, abril de 2009.
- ASHARQ AL-AWSAT, *A talk with Kurdistan Security Chief, Masrur Barzani*, 15 d'agost de 2008, a <http://www.krp.org/eng/articles/display.aspx?gid=1&id=255>, [Consulta 10.07.09].
- BOUTROS-GHALI, B. *Un programa de paz. Diplomacia preventiva, restablecimiento de la paz, mantenimiento de la paz*. Memòria del secretari general de les Nacions Unides A/47/277 – S/24111 de 17 de juny de 1992, Nova York, a <http://www.un.org/Docs/journal/asp/ws.asp?m=S/24111>.
- ESCOLA DE CULTURA DE PAU, *Alerta 2009! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, Icaria, 2009.
- _____ *Barómetro 15 sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, octubre 2007.
- _____ *Alerta 2006! Informe sobre conflictos, derechos humanos y construcción de paz*, Icaria, 2006.
- HUMAN RESOURCE DATABANK, *Statistics of Directorate of Follow Up of Violence against Women in Suleimaniya 2009*, 11 de maig de 2009. A http://hrdb.org/DirejeAmar_E.aspx?Besh=Amar&Cor=MafiMrov&Jimare=11 [Consulta 07.07.09].
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP, *Iraq and the Kurds: Trouble Along the Trigger Line*, Crisis Group Middle East Report n° 88, 8 de juliol de 2009.
- _____ *Oil for Soil: Toward a Grand Bargain on Iraq and the Kurds*, Middle East Report n° 80, 28 d'octubre de 2008.
- _____ *Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis*, Middle East Report n° 64, 19 d'abril de 2007.
- _____ *Iraq and the Kurds: The Brewing Battle over Kirkuk*, Middle East Report n° 56, 19 d'abril de 2007.
- KURDISH HUMAN RIGHTS PROJECT, *A fact-finding mission in Kurdistan, Iraq: Gaps in the human rights infrastructure*, KHRP, juliol de 2008.
- KURDISTAN REGIONAL GOVERNMENT, *Good Governance and Transparency Initiative. Executive Summary*. 12 de Julio de 2009. En http://www.krg.org/uploads/documents/Good_Governance_and_Transparency_Executive_Summary.pdf [Consulta 14.07.09].
- _____ *Kurdistan Regional Government Unification Agreement*, 21 de gener de 2006, en <http://www.krg.org/articles/detail.asp?rnr=223&lngnr=12&anr=8891&smap=02010100>.
- _____ *Statement in response to Amnesty International report*, 20 d'abril de 2009, en <http://www.krg.org/articles/detail.asp?lngnr=12&smap=02010100&rnr=223&anr=28956>.
- KURDISTAN REGIONAL GOVERNMENT, MINISTRY OF EXTRA REGIONAL AFFAIRS, *Report on the Administrative Changes in Kirkuk and the Disputed Regions*, 2009.
- LOS ANGELES TIMES, *In Nineveh, tensions between Iraqi kurds and arabs simmer*, 23 de juny de 2009, en <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iraq-kurds23-2009jun23,0,3375847.story>.
- PÉREZ DE ARMIÑO, K.; AREIZAGA, M., *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. En <http://dicc.hegoa.efaber.net/listar/mostrar/204> [Consulta 14.07.09].
- THE NEW YORK TIMES, *Iraqi christians flee Mosul in the wake of attacks*, 14 d'octubre de 2008, en <http://www.nytimes.com/2008/10/15/world/middleeast/15iraq.html>.
- THE WASHINGTON POST, *Truck bomb kills dozens in Northern Iraq*, 21 de juny de 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/06/20/AR2009062000434.html>.
- UN NEWS CENTRE, *Violence against Iraqi women continues unabated, says UN expert*, 25 de novembre de 2008, en <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900SID/FBUO-7LQE86?OpenDocument>.

Escola de Cultura de Pau (UAB)

L'Escola de Cultura de Pau es va crear l'any 1999, amb el propòsit d'organitzar diverses activitats acadèmiques i d'investigació relacionades amb la cultura de la pau, la prevenció i transformació de conflictes, el desarmament i la promoció dels drets humans.

L'Escola està finançada bàsicament pel Govern de la Generalitat de Catalunya, a través de l'Agència Catalana de Cooperació al Desenvolupament (ACCD), de la Secretaria de Cooperació Exterior, i del Departament per a Universitats, Investigació i Societat de la Informació. També rep suports d'altres departaments de la Generalitat, d'ajuntaments, fundacions i altres entitats. L'Escola està dirigida per Vicenç Fisas, que alhora és el titular de la Càtedra UNESCO sobre Pau i Drets Humans de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Les principals activitats que realitza l'Escola de Cultura de Pau són les següents

- La **Diplomatura sobre Cultura de Pau** (postgrau de 230 hores lectives i 70 places).
- Les **assignatures de lliure elecció** "Cultura de pau i gestió de conflictes", i "Educar per a la pau i en els conflictes".
- **Iniciatives de sensibilització i intervenció en conflictes**, per les quals es facilita el diàleg entre actors en conflicte.
- **Programa de Drets Humans**, que realitza un seguiment de la conjuntura internacional en matèria de drets humans, i en especial d'aquells àmbits temàtics que actualment marquen l'agenda mundial, com la incidència del terrorisme en el gaudi de tots els drets o la responsabilitat social corporativa.
- **Programa d'Educació per a la Pau**, que promou i desenvolupa el coneixement, els valors i les capacitats de l'Educació per a la Pau.
- **Programa de Música, Arts i Pau**, que se centra en la investigació d'iniciatives artístiques que contribueixen a la construcció de la pau.
- **Programa de Desarmament**, que treballa diferents temes de l'àrea del Desarmament amb una especial atenció al microdesarmament, els programes de Desarmament, Desmobilització i Reintegració (DDR) d'excombatents i el control de les exportacions d'armes.
- **Programa de Conflictes i Construcció de Pau**, que realitza un seguiment i anàlisi diaris de la conjuntura internacional, en matèria de conflictes armats, situacions de tensió, crisis humanitàries, desenvolupament i gènere, amb l'objectiu de realitzar l'informe anual *Alerta!*, informes quinzenals, mensuals i trimestrals.
- **Programa de Processos de Pau**, que realitza un seguiment i anàlisi dels diferents països amb processos de pau o negociacions formalitzades, i d'aquells països amb negociacions en fase exploratòria. Dins d'aquest programa s'emmarca el projecte Colòmbia, dedicat a donar visibilitat a les iniciatives de pau per a aquest país.
- **Programa de Rehabilitació Postbèlica**, es del qual es du a terme un seguiment i anàlisi de l'ajuda internacional en termes de construcció de la pau en contextos bèl·lics i postbèl·lics.

Escola de Cultura de Pau

Edifici MRA (Mòdul Recerca A)

Campus de la UAB

08193 Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Barcelona, Espanya

Tel.: +34 93 586 88 48 / Fax: +34 93 581 32 94

escolapau@uab.cat

<http://escolapau.uab.cat>

Edifici MRA (Mòdul Recerca A)
Campus de la UAB
08193 Bellaterra
(Cerdanyola del Vallès)
Barcelona, España

Tel.: +34 93 586 88 48
Fax: +34 93 581 32 94
escolapau@uab.cat
<http://escolapau.uab.cat>